

STAVEBNÍ VÝVOJ CHRÁMU SV. BARTOLOMĚJE V KOLÍNĚ OD 14. DO 20. STOLETÍ

MICHAL PATRNÝ

Arciděkanský chrám sv. Bartoloměje Apoštola v Kolíně náleží nepochybně k nejvýznamnějším památkám sakrální architektury v českých zemích. Není jednotnou stavbou, vzniklou v jediném časovém horizontu, rostl a měnil se postupně po celá staletí, počínaje 13. a konče 20. stoletím. Dodnes tvoří výraznou dominantu nejen města Kolína, ale celé polabské roviny, táhnoucí se od města na východ a na sever; tato jeho dominantní úloha byla v minulosti, než chrám částečně zastínila nová okolní výstavba, ještě mnohem výraznější.

Chrám sv. Bartoloměje je stavbou svého druhu výjimečnou; již v počátcích jeho stavby šlo o architekturu na našem území neobvyklou, typ přenesený sem ze středního Německa kolonisty, kteří tehdy tvořili většinu obyvatel Kolína. Stavba, započatá zřejmě v 60. letech 13. století, nepochybně neprobíhala jednoduše, dodnes nese stopy mnoha změn a přestávek, a táhla se zřejmě po dlouhá léta, až do prvních desetiletí století 14. Některými aspekty této rané fáze výstavby chrámu, zejména otázkou podoby původního trojdílného chóru, se bude detailně zabývat připravovaná práce kolegy Jana Beránka a kol. v dalším čísle tohoto periodika.

Nedlouho po poničení požárem roku 1349 se započala nejslavnější etapa v dějinách chrámu – roku 1360 se dostává chrámu i městu nejvyšší přízně císařského dvora v Praze a přestavby chrámu se ujímá Petr Parlér z Gmündu, v pořadí druhý stavitel pražského svatovítského dómu.

Velký požár roku 1395 a nedlouho poté husitské války znamenaly konec Kolína jako kvetoucího centra německých obchodníků; tak se stalo, že ani chrám sv. Bartoloměje se dalších zásadních změn po několik dalších staletí nedočkal. Drobné úpravy v jagellonském období na přelomu 15. a 16. století jeho tvář – snad s výjimkou tvaru střech věží – příliš nepoznamenaly a v dalších letech, vlastně po celá další tři století, se setkáváme vlastně jen s nářky nad tím, v jak špatném stavu chrám je. Novou etapu jeho dějin tak trochu paradoxně předznamenala zřejmě největší katastrofa, která chrám kdy postihla – ničivý požár roku 1796. Nastupující vlna romantického zájmu o středověké památky v prvních desetiletích 19. století neminula ani Kolín a tak se začalo konečně uvažovat o zásadnější rekonstrukci zuboženého chrámu. Samotná rozsáhlá rekonstrukce, podnícená děkanem Janem Swobodou a provedená ve dvou fázích koncem 19. a počátkem 20. století¹⁾ architekty Josefem Mockerem a Ludvíkem Láblerem dala chrámu jeho dnešní vzhled, její průběh však zůstával doposud poněkud opomíjen. Také proto je jí v této studii věnována zvláštní pozornost.

1) V letech 1881–1897 a 1904–1911.

PŘEHLED ZÁKLADNÍ LITERATURY

Literatura, zabývající se dějinami a stavebním vývojem chrámu, není příliš bohatá, zejména co se týče monografických zpracování. Z největší části jde o drobnější zmínky v rámci obsáhlejších prací, zabývajících se lokální historií, topografií, dějinami architektury nebo architektonické skulptury. V rámci této kapitoly budou uvedeny pouze starší tituly, které přinesly nové informace, zjištění, nebo jsou obsáhlejší.

Nejstarší zmínku o dějinách chrámu nacházíme v 10. díle Schallerovy *Topografie*,²⁾ kde je velmi stručně popsána jeho historie; zde je poprvé uveden údaj o založení chrámu králem Janem Lucemburským roku 1313. Důležité je zde citování části nápisu o svěcení chrámu roku 1378, dlouho považované za jediný doklad o jeho existenci.³⁾ Dále je zde popsána část mobiliáře a náhrobní desky. Schallerův popis je celkově významný zejména tím, že jako jediný popisuje chrám ještě ve stavu před ničivým ohněm roku 1796.

Další stručnou zmínku nalézáme v *Topografii Sommerové*.⁴⁾ Opakuje se zde údaj o založení chrámu roku 1313; jinak je popis doplněn o historické údaje související s požárem roku 1796 a následnou obnovou.

Zajímavé údaje k dějinám chrámu dále přináší Jan Erasm Wocel v *Časopise Českého Museum* roku 1848.⁵⁾ Je zde otištěn přepis tzv. *Pabičkovy kroniky*, zachycující *Paměti král. města Kolína od nejdávnějších časů až do r. 1789 sestavené*. Opět zde nacházíme údaj o založení chrámu roku 1313, přičemž je zde uveden zdroj této informace – latinský nápis v chrámu, který je také citován. Jinak jsou historické údaje v kronice značně nepřesné, Pabiček se například domnívá, že nápis o založení chóru roku 1360 popisuje jeho dokončení.

Vůbec první (a doposud pohříchu jednu z mála) monografickou studii o chrámu nacházíme ve 4. ročníku *Památek archaeologických* z pera K. L. Zapa.⁶⁾ Desetistránkový článek se zabývá jak dějinami, tak popisem chrámu. Zap zde jako první odmítl údaj o založení chrámu roku 1313 a na základě vlastního pozorování klade stavbu lodi do doby po polovině 13. století. Celek doplňuje bohatá ilustrační a plánová příloha.

V práci Grueberové⁷⁾ o dějinách české středověké archi-

2) J. Schaller, *Topographie der Königreichs Böhmen* X. Prag 1788, s. 38–41.

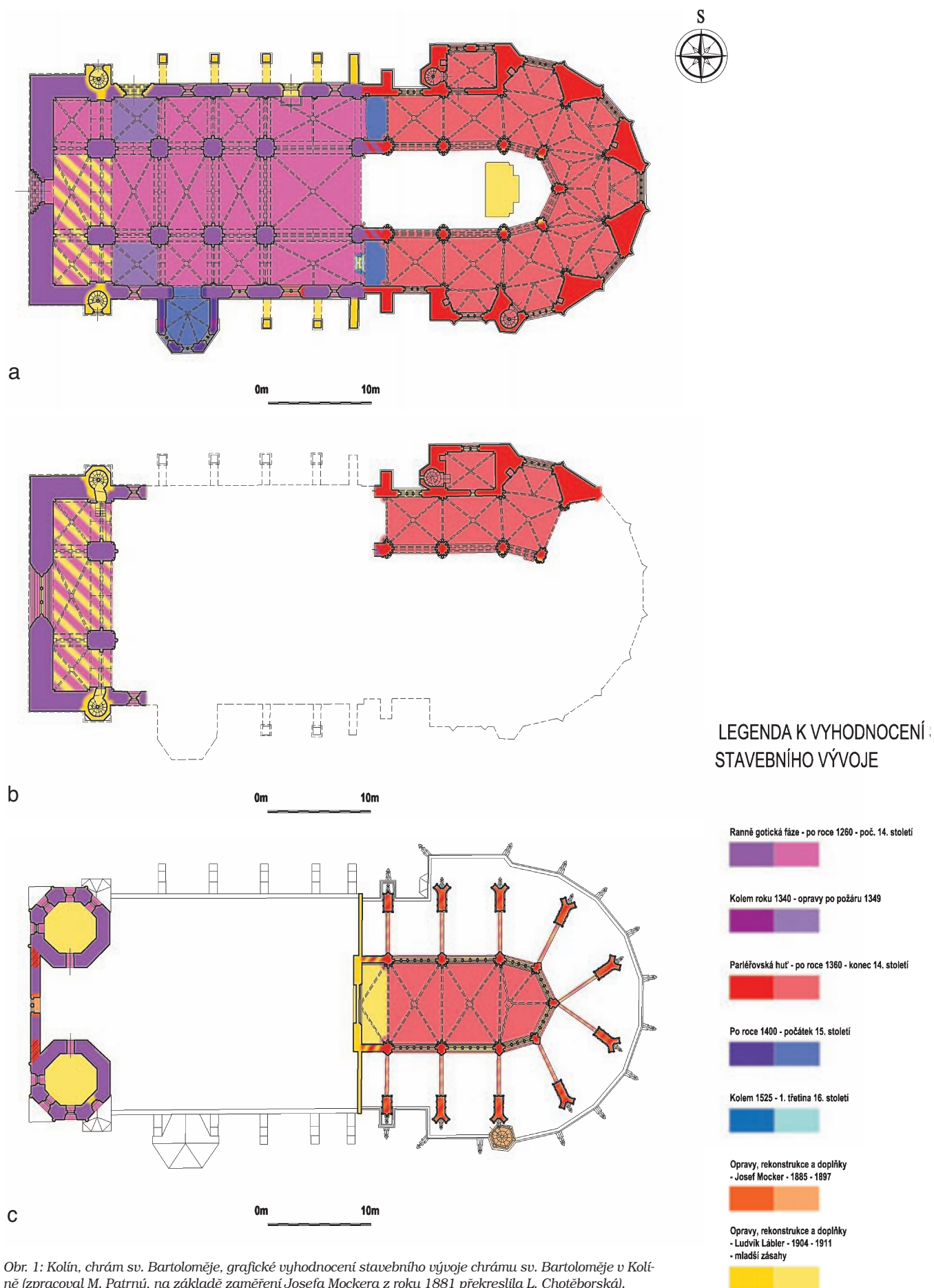
3) Pozdější literatura často uvádí, že nápis zřejmě zanikl při požáru roku 1796; je však znovu, tentokrát ve svém celém znění, citován v Láblervě stavebním deníku z let 1904–1911. Dnes již neexistuje.

4) J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen* XII. Prag 1847, s. 221.

5) J. Pabiček, *Paměti král. města Kolína*, *Časopis českého museum* 22, č. 1, Praha 1848, s. 383–400, 510–531, 611–619.

6) K. V. Zap, *Hlavní chrám sv. Bartoloměje v Kolíně*, in: *Památky archaeologické* IV, 1860, s. 173–184.

7) B. Grueber, *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen* II–III. Wien 1874,



tektury je popis chrámu rozdělen do dvou oddělených kapitol, věnujících se zvlášť trojlodí s věžemi a zvlášť chóru. Obě kapitoly jsou opět doplněny o bohatý ilustrační a plánový materiál.

Mimořádný význam pro studium dějin chrámu i města mají dvojdielné *Dějiny královského města Kolína nad Labem* od Josefa Vávry, které vyšly ve dvou dílech v letech 1878 (do roku 1618) a 1888 (po roce 1618). Vávrovy *Dějiny* představují dodnes základní informační zdroj, bez něž není možné si představit jakoukoliv historickou práci týkající se města Kolína; prozatím nebyly ničím překonány.

Roku 1897 vyšel *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Kolínském*, který zpracoval Karel B. Mádl. Chrám je zde věnováno 25 stran a text je doprovázen řadou ilustrací; samotný text je poměrně stručný a nepřinesl žádná nová zjištění ani fakta.

Velmi pozoruhodný článek, věnovaný chrámu se objevil roku 1900 v časopise *Method*;⁸⁾ jeho autorem byl F. J. Lehner. Věnuje se výhradně raně gotickému trojlodí a speciálně pak jeho sochařské výzdobě – opět zde nacházíme celou řadu ilustrací.

Obsáhlá kapitola je chrámu věnována ve IV. díle *Posvátných míst království Českého* od Antonína Podlahy.⁹⁾ Opět náleží mezi základní studijní prameny, zejména díky ohromnému množství historických údajů a pečlivě zpracovaným odkazům.

Roku 1910, když se chýlila ke konci několikaletá velká rekonstrukce chrámu, vyšla první samostatná monografie jemu věnovaná.¹⁰⁾ Její historická část je ovšem převzata z výše citované práce Vávrovy, novější dějiny chrámu doplnil kolínský děkan Václav Sixta. Velmi zajímavá je její poslední kapitola, nazvaná *Stavba a restaurace chrámu*, kterou sepsal ing. Antonín Hlaváček a která je až dosud jedinou publikovanou prací, obsáhleji se věnující obnově chrámu na přelomu 19. a 20. století.

Další významné zmínky o kolínském chrámu se znovu vynořují až po mnoha letech, a to nejprve ve dvou pracích Ericha Bachmanna.¹¹⁾ *Studien zu Peter Parler* z roku 1939 (spolu s K. M. Swobodou) přináší velmi zajímavé (a dodnes platné) analytické pohledy na genezi parlérovského chóru, zatímco *Spätstaufische Baugruppe im mittelböhmischem Raum* z roku 1940 se zabývá mimo jiné i zařazením raně gotického trojlodí do širších Českých i středoevropských souvislostí.

Václav Mencl se ve svém díle *Česká architektura doby Lucemburské* z roku 1948 chrámem sv. Bartoloměje poněkud překvapivě téměř nezabývá; mnohem sdílnější je v témže roce D. Líbal;¹²⁾ raně gotickému trojlodí se věnuje pouze struč-

ně a zařazuje jej do souvislostí cistercko-burgundských, obsáhle naopak popisuje chór a velmi vysoce vyzdvihuje Parlérovo působení v úloze samostatného tvůrčího architekta.

Z novějších prací věnovaných chrámu zasluhuje zmínku zejména jeho druhá a zatím také poslední monografie; je dílem kolínských amatérských historiků Jana a Ladislava Kamarýtů a vyšla roku 1988¹³⁾. Bratři Kamarýtové, zejména starší Jan (1922–1992) pracovali dlouhá léta v chrámu sv. Bartoloměje jako kostelníci, znali v něm doslova každý kámen a po celý život sbírali vše, co se chrámu a jeho bezprostředního okolí týkalo. Jejich útlá brožurka *Kolínský chrám* doslova hýří informacemi, které jsou mnohdy jedinečné – nacházejí se zde například jediné publikované zmínky o výsledcích Hejnova archeologického průzkumu z roku 1965. Dílko má bohužel jednu zásadní vadu – zcela zde scházejí odkazy na použité prameny a literaturu, takže autor této studie si mnohokrát marně lámal hlavu nad tím, odkud bratři Kamarýtové tu kterou informaci – často zásadního rázu – vlastně čerpali. Odpověď by snad v budoucnu mohlo přinést roztřídění a zpracování jejich rozsáhlé pozůstalosti, která se dnes nachází mezi nezpracovanými fondy SOA v Kolíně.

Již jen stručně připomeňme některé další práce – Burešovu analýzu písemných pramenů ke stavbě kolínského chóru z roku 1989,¹⁴⁾ otištěnou v časopise *Gesta*, Wundramovu analýzu parlérovského stylu *Gmünd – Prag – Kolín – Kuttentberg*¹⁵⁾ a mnohé další. U nás se dále kolínskému chrámu věnoval např. Jiří Kuthan.¹⁶⁾ Z hlediska historických bádání je významná studie Stanislava Petra z r. 2010, zabývající se dějinami církevní správy v Kolíně.¹⁷⁾

Další literatura, zejména zahraniční, věnující se kolínskému chrámu v nejrůznějších souvislostech, je velice rozsáhlá a její celkové zpracování by značně překročilo možnosti této studie.

Rozsáhlý stavebněhistorický průzkum kolínského chrámu byl zpracován postupně v letech 2004–2007 oddělením SHP na Ústředním pracovišti NPÚ. Na jeho zpracování se podíleli Michal Patrný, Jan Beránek, Petr Macek a Lucie Chotěborská, archivní rešerši k dějinám chrámu zpracoval Jan Urban. Mnohými cennými radami a podněty také přispěli prof. Jaromír Homolka a prof. Jan Royt z FFUK.

PARLÉROVSKÁ HUŤ V KOLÍNĚ

Ještě před započítím rozsáhlé přestavby chrámu v roce 1360 je v Kolíně doložen jako farář Theodorik Janův z Klatov, dvořan a kanovník kapituly u Věch Svatých na Pražském hradě.¹⁸⁾ V listopadu 1360 se stává kolínským farářem On-

s. 45 a 82.

8) F. J. Lehner, *Kostel sv. Bartoloměje v Kolíně* n. L, *Method* 26, č. 5–6, Praha 1900, s. 49.

9) A. Podlaha, *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a náboženství. Díl IV. – Vikariáty Kolínský a Rokycanský*. Praha 1910, s. 25–46.

10) J. Vávra – V. Sixta – A. Hlaváček, *Dějiny a popis děkanského chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně*. Kolín 1910.

11) K. M. Swoboda – E. Bachmann, *Studien zu Peter Parler*, in: *Beiträge zur Geschichte der Kunst im Sudeten – und Karpathenraum*. Brünn – Leipzig 1939; E. Bachmann, *Zu einer Analyse des Prager Veitstoms*, in: *Beiträge zur Geschichte der Kunst im Sudeten – und Karpathenraum*. Band 2. Brno 1939; E. Bachmann, *Eine spätstaufische Baugruppe in mittelböhmischem Raum*. Leipzig 1940.

12) D. Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*. Praha 1948,

s. 120–122, 124–126.

13) J. Kamarýt – L. Kamarýt, *Kolínský chrám: Stavebně historický popis*. Kolín 1988.

14) J. Bureš, *Peter Parler's Chor in Kolin und seine Beziehung zur Prager Bauhütte im Lichte der schriftlichen Quellen*, in: *Gesta* 28/2, New York 1989, s. 136–146.

15) M. Wundram, *Gmünd – Prag – Kolin – Kuttentberg. Überlegungen zum Architekten Peter Parler*, in: *Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen*. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag. München 1992, s. 115–123.

16) J. Kuthan, *K Parlérovu chóru kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem*, in: *PRO ARTE*. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 127–139.

17) S. Petr, *Církevní správa v královském městě Kolíně ve 14. století*, in: *Vývoj církevní správy na Slovensku*. Krakov 2010, s. 254–278.

18) J. Kuthan, o. c. v pozn. 16, s. 128.



Obr. 2: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, nápisová deska v severním ochozu chóru, obsahující údaje o jeho založení v lednu 1360 (všechny snímky M. Patrný, není-li uvedeno jinak).

dřej Eberlinův z Vysokého Mýta, dříve také kanovník kapituly u Věch Svatých. S působením obou těchto osobností by mohla přímo souviset zásadní změna, která se tehdy s chrámem udála. Jak uvádí kamenná nápisová deska na severní straně chrámového ochozu (viz obr. 2), byl nový chór založen dne 20. ledna 1360 za panování císaře Karla IV. a stavěn mistrem Petrem z Gmündu. Nápis (v přepisu) zní takto:

Incepta . est . hec . structura . chori . sub anno dni . m . ccc . lx . xiii kl v februī temporibus serenissimī . principis . dni . karoli . dei . gra . imperatoris . romanor . x . regis : bohemię per mgstr . petr de gemudia . lapicidam .

(Započata jest stavba tohoto chóru léta páně tisícího třístého šedesátého o kalendách únorových za časů vznešeného knížete pana Karla z boží milosti císaře římského a desátého krále českého skrze mistra Petra z Gmündu, kameníka)

Petr Parlér z Gmündu tehdy již čtvrtým rokem řídil stavbu katedrály sv. Víta na Pražském hradě. Theodorik Janův z Klatov a Ondřej Eberlinův, kteří byli, jak bylo již výše uvedeno, kanovníky kapituly u Věch Svatých na Hradě, mohli jeho příchod do Kolína velmi podstatně ovlivnit, neboť členové kapituly Věch Svatých, založené roku 1342, bývali voleni výhradně z mistrů Karlova vysokého učení, jednalo se tedy nepochybně o velmi vzdělané muže, kteří plně pochopili Parlérův význam. Zároveň z toho také vysvítá, jaký význam císař obnově kolínského chrámu přikládal, když na ni uvolnil – byť jen částečně – hlavního stavitele pražského dómu.

Dle mnoha indicií je z dnešního pohledu zjevné, že Parlér zamýšlel nahradit stávající chrám takřka v celém rozsahu novostavbou – ze starého kostela by zřejmě zbylo jen jeho nejzápadnější travě s dvojicí průčelních věží. Z důvodů, které budou naznačeny níže, nebyla tato přestavba dokončena a tak je dnešní chór vlastně jen torzem původně mnohem velkoryseji zamýšleného projektu.

Lednové datum, uvedené na pamětní desce, je pro zahájení stavby netypické, jednalo se zřejmě jen o symbolický zakládací akt. Velmi záhy poté bylo započato s vlastní stavbou, a to od východní strany. Nejprve se začal stavět věnec ochozových kaplí, zatím mimo původní – dosud stojící – závěr chrámu. Ten stál nepochybně ještě roku 1368, kdy



Obr. 3: Praha, katedrála sv. Víta, busta Petra Parléra z Gmündu, severní rameno triforia katedrály, před 1382. Nápis nad bustou uvádí Petra Parléra mimo jiné i jako stavitele nového chóru v Kolíně nad Labem.

se uvádí,¹⁹⁾ že purkmistr Franz Keser a konšel Endrlin Leinwander jakožto vykonavatelé kšaftu zemřelého Jana z Malína zřídili nadání zvláštního kněze při oltáři sv. Ducha v kryptě, jež byla zřejmě součástí původního raně gotického chóru. Toto nadání se zde však příliš dlouho již neudrželo, Podlaha dále uvádí, že pokračující stavba nového presbytáře činila přístup po schodech do krypty a zpět vždy nepřístupnějším, a proto bylo záhy (dle Kamaryta až roku 1382) přeneseno k oltáři Božího Těla a sv. Barbory, který byl zatím zřízen v jedné z nových ochozových kaplí. Roku 1370 měšťan Pezoldus Eylawer zřizuje v jedné z kaplí nového chóru oltář sv. Šimona a Judy²⁰⁾ – svědčí to o tom, že po deseti letech novostavba značně pokročila, a to tak, že již mohly být jednotlivé kaple vysvěceny.

Jak bylo na podzim roku 2004 v průběhu průzkumu jižní stěny chóru zjištěno, došlo při stavbě okenní stěny vysokého chóru k velmi podstatné změně.²¹⁾ Klenba chóru měla ze svazkových přípor původně vybíhat přibližně o 160 cm níže než dnes; výběhy této klenby byly dodatečně ještě během stavby odsekány a klenba zvýšena. Důvody této úpravy nejsou doposud jasné, z největší pravděpodobnosti je možno předpokládat, že se pro ni rozhodl samotný stavitel, nejspíše se nejednalo o pochybení; o důvodech tohoto stavitelova rozhodnutí je možno spekulovat velmi obsáhle, jistotu ovšem těžko kdy budeme mít.

19) A. Podlaha, o. c. v pozn. 9, s. 26.

20) Tamtéž, s. 27.

21) M. Patrný, Nová zjištění ke stavebnímu vývoji zaklenutí chóru děkan-ského kostela sv. Bartoloměje v Kolíně, in: Sborník 5, 2007, s. 103–106.

Stavba chóru nového kostela byla koncem 70. let 14. století dokončena do té míry, že mohla být roku 1378 slavnostně vysvěcena. O této skutečnosti informoval dnes nedochovaný nápis, zmiňovaný J. Schallerem²²⁾ a posléze i L. Láblerem ve stavebním deníku²³⁾ roku 1904. Nápis byl namalován latinským písmem na zdi presbyteria a uváděl, že chór a hlavní oltář chrámu byly vysvěceny 18. (u Láblera 8.) října 1378. Dle Láblerova přepisu nápis zněl:

ANNO MCCCCLXVIII DIE VIII MENSIS OCTOBRIS DEDICATUS EST ISTE CHORUS ET MAJUS ALTARE PER VENERABILEM IN CHRISTO PATREM ET D.D. HINCONEM EPISCOPUM LADIMUNIENSEM ORDINIS FRATRUM EREMITARUM S. AUGUSTINI IN HONOREM B. VIRGINIS ET QUAE CONDITAE ERANT REBIQUIE SUNT: S. JOANNIS APOSTOLI ET EVANGELISTAE, S. HYPOLITI MARTYRIS DE STATUA CHRISTI ET DE LIGNO DOMINI ET ALIORUM PLURIMORUM SS. MARTYRUM.

Překlad nápisu není zcela jasný; je možné, že byl špatně čitelný a proto jsou některá slova nesrozumitelná – například místo „REBIQUIE“ má být nepochybně „RELIQUIE“ – a zřejmě není ani titulatura světícího biskupa; u Schallera²⁴⁾ je uvedeno „Ludomiriensem“ a kolínský kronikář Pabiček²⁵⁾ bez uvedení pramene uvádí, že chrám byl posvěcen Hynkem, biskupem Bamberským. Nápis se bohužel nedochoval, a v Láblerově stavebním deníku není ani uvedeno, kde se přesně nacházel; Lábler jej však musel zcela nepochybně vidět, neboť oproti Schallerovi uvádí jeho zřejmě plné znění (u Schallera je uvedena pouze první část končící slovy „...S. AUGUSTINI“).

Ani po vysvěcení však zjevně nebyla stavba chóru (nebo nového kostela) zcela u konce. V městských knihách jsou zaznamenány odkazy určené na stavbu chrámu z let 1380 a 1382. Další odkazy (je jich celkem 15) pak pokračují až do roku 1401, roku 1388 je uvedeno, že dům vedle fary vlastnil Michal kameník – Vávra zde poukazuje na zajímavou možnost, zda se nemohlo jednat o téhož Michala kameníka, který je k roku 1383 uváděn jako zeť Petra Parlérě.²⁶⁾ Roku 1398 pak jistý Myrklus Kameník smlouval s konšeli o cihly a vápno. K roku 1395 uvádí Vávra,²⁷⁾ že v novém kůru postavil Pavel varhanář nové varhany – svědčí to o tom, že novostavba chrámu byla pozastavena a pořizovalo se vybavení. V chrámových oknech byly zřízeny krásné vitrajové výplně, z nichž se dodnes dochovaly pouze torza, uložená ve sbírkách Národní Galerie. Zbytek byl bohužel zničen při velkém požáru roku 1796, včetně vitrajového vyobrazení císaře Karla IV., které je uváděno roku 1735.²⁸⁾

Je velmi pravděpodobné, jak bylo již výše uvedeno, že bylo úmyslem stavitele pokračovat ve stavbě a napojit na novostavbu chóru i novostavbu lodi, která by nahradila stávající raně gotické halové trojlodí. Svědčí o tom výběhy kleneb ve spojích obou částí stavby – tento šev dosud působí poněkud „neupraveným“ dojmem. Při západním okraji bo-

ních stěn vysokého chóru pak spatřujeme zřetelné výběhy profilací dalších oken směrem k západu.

V Kolíně tak vzniklo jedno z nejvýznamnějších a nejoriginálnějších děl gotické architektury lucemburského období nejen v našem, ale nepochybně i ve středoevropském měřítku. Jde o jedinečné architektonické dílo, jemuž se zatím zdaleka nedostalo tolik pozornosti ze strany historiků umění, kolik by zasloužilo; zároveň je historickým dokladem dobového bohatství a významu města Kolína, které si jako jediné město v Čechách – následované snad až později Kutnou Horou²⁹⁾ – mohlo dovolit svěřit přestavbu svého farního chrámu nejvyššímu císařskému staviteli. Již tento fakt svědčí o mimořádném významu, přikládanému Kolínu samotným císařem.

Půdorysné schéma nového chrámu nemá v „parlérovských“ realizacích přímého předchůdce a je samo o sobě jedinečným unikátem. Užití mohutných trojúhelníkových „pilířů“ jakožto výplní stěny ochozu mezi chórovými kaplemi zanechává na vnějším obvodu stavby stopu ve formě „prázdných“ úseků stěny, které se pravidelně střídají s úseky vyplněnými oknem; při kontrolním měření bylo zjištěno, že úseky bez okna jsou vždy přibližně o 0,5 m širší než úseky s okny. Prázdné stěny navíc Parlér úmyslně ponechává nezdobené – zcela mimořádně se tím podtrhuje funkce ochozu jako jakéhosi „soklu“, na nějž nasedá odlehčené působící vysoký chór se subtilně působícím opěrným systémem. Do jisté míry obdobně je členěn závěr münsteru sv. Martina v alsaském Colmaru, stavěný dle plánů Viléma z Marburgu a dokončený roku 1365.³⁰⁾

Také v řešení vnitřního prostoru je Parlérův kolínský chrám v mnohém ojedinělý. Je zde velmi zřetelná inspirace jinými proslulými stavbami parlérovského okruhu, ani jednu z nich však přímo nenapodobuje; originální je například užití osového pilíře chóru, které svůj jediný vzor nachází v chóru münsteru ve Freiburgu im Breisgau, jež stavěl Jan Parlér Starší od roku 1354;³¹⁾ zde je však osový pilíř užit v ochozu kaplí. Münster sv. Kříže ve Švábském Gmündu, jehož chór začal stavět Jindřich Parlér roku 1351 a dokončil jej po roce 1382 Jan Parlér,³²⁾ je na rozdíl od kolínského chrámu stavbou halovou, k jejímu obvodu je ovšem ještě připojen věnec mělkých obdélných kaplí. Prakticky současně s kolínským chórem (1361–72) budovala zřejmě parlérovská huť halový chór chrámu sv. Sebalda v Norimberku,³³⁾ kde můžeme vysledovat užití příbuzného tvarosloví, chybí zde však kaplový ochoz.

Za zmínku stojí také užití systému trojdílných kleneb v závěru ochozu, který Erich Bachmann³⁴⁾ klade do přímé souvislosti s klenbou jižní předsíně Svatovítského domu v Praze. Podoba je zde skutečně nápadná, celek je pouze zrcadlově otočen a doplněn o dvojici postranních polí, která

29) Parlérůvo autorství chóru kostela sv. Barbory v Kutné Hoře se zatím nepodařilo přesvědčivě doložit, vychází pouze z paralel s kolínskou stavbou.

30) F. A. Goehlinger, *Histoire du chapitre de l'église collégiale St-Martin de Colmar*. Colmar 1951; P. Anstett, *Das Martinmünster zu Colmar: Beitrag zur Geschichte des gotischen Kirchenbaus im Elsass*. Berlin 1966.

31) H. Mittmann, *Das Münster zu Freiburg im Breisgau*. Lindenberg 2000.

32) H. Kissling, *Das Münster in Schwäbisch Gmünd. Studien zur Baugeschichte, Plastik und Ausstattung*. Schwäbisch Gmünd 1975.

33) G. Weilandt, *Die Sebalduskirche in Nürnberg. Bild und Gesellschaft im Zeitalter der Gotik und Renaissance*. Petersberg 2007.

34) E. Bachmann, *Zu einer Analyse*, o. c. v pozn. 11.

22) J. Schaller, o. c. v pozn. 2, s. 41.

23) Stavební deník uložen v SOA Kolín.

24) J. Schaller, o. c. v pozn. 2, s. 41.

25) J. Pabiček, o. c. v pozn. 5, s. 388.

26) J. Vávra, *Dějiny královského města Kolína I.*, Kolín 1878, s. 20.

27) Tamtéž.

28) Týž, *Dějiny královského města Kolína II.*, Kolín 1888, s. 114.

jsou sem jakoby „přesunuta“ z čela klenby. Neobyčejně kvalitní je zde i technické provedení stavby, zejména co se týče kamenické práce – ta je skutečně téměř dokonalá, což je pro stavby parlérovských hutí charakteristické. Sesazení přípor a složitých výběhů s klenbou nevykazuje žádné viditelné nedostatky či posuny – celek působí velmi harmonicky a svědčí o opravdu mistrovské ruce tvůrce. Vysokou kvalitou sochařsko-kamenické práce se vyznačují všechny kamenické prvky exteriéru i interiéru chóru – nad jiné pak vyniká kamenná „koruna“ na vrcholu schodiště na ochoz (dnes přesná kopie od Josefa Mockera z 80. let 19. století) a následně také věžové pastoforium v chóru se zbytky vysoce kvalitní sochařské výzdoby (také ono nahrazeno z velké části přesnou kopií v letech 1909–1911).

26. prosince 1395 postihl město Kolín ničivý požár,³⁵⁾ je muž prý odolalo pouze 40 domů a farní kostel; zkáza města však zřejmě byla značná, neboť ještě roku 1410 Václav IV. „...sezna je zkázu města a téhož obyvatelův, do které zkázy skrze oheň před 15 lety jsau uvedeni byli...“³⁶⁾ odpustil kolínským měšťanům na 15 let každoročně 60 kop z povinné daně. Navíc se v okolí města v letech 1402–1403 dlouho zdržovalo vojsko uherského krále Zikmunda, které se snažilo zmocnit Kutné Hory; Uhři značně poplenili a zpustošili okolí, což městu, které se ještě vzpamatovávalo z požáru, nepochybně neprospělo.³⁷⁾ A když se Kolín snad začal vzpamatovávat, přišel 1. května 1416 další požár, snad ještě horší než před 21 lety; tehdy shořela radnice, městské knihy, masné krámy a celé město s výjimkou kostela, kláštera a 10 domů.³⁸⁾ Všechny tyto historické skutečnosti nasvědčují tomu, že v této době se další stavba chrámu kvůli nedostatku prostředků zastavila a byla provizorně ukončena.

V období po zastavení prací na parlérovské novostavbě byly ještě v předhusitském období prováděny některé menší úpravy chrámového trojlodí. Nejviditelnějším zásahem je nepochybně přístavba kaple rodu Kokovských, vložená mezi dvojici opěráků po jižní straně lodi; Datum jejího vzniku není známo, s největší pravděpodobností bývá kladena do počátku 15. století. Jde o poměrně nenáročnou pětiboce uzavřenou kapli, s trojicí oken s dvojdílnými kružbami a žebrovou klenbou, jejíž výběhy dosedají na maskové konzoly, poměrně rustikálního provedení.

Další úpravou v tomto období bylo rozšíření některých oken lodi. Tato úprava působí značně provizorním dojmem – z původního okna byla ponechána jedna špaleta v plné výši až po hrotitý záklenek, a okno bylo jen jedním směrem rozšířeno tak, aby do něj bylo možno vložit dvojdílnou kružbu. Nepravidelný záklenek již ovšem narovnat nešlo.

POHUSITSKÉ OBDOBÍ

Husitské války každopádně znamenaly na dlouhou dobu konec slibného rozvoje města i chrámu. S odchodem bohatých německých patriciů vyschlo i množství štědrých nadací, ustala i podpora ze strany panovníka. Město se stalo utrakvistickým a na výzdobu kostelů příliš nedbalo. První další zmínka o úpravách chrámu sv. Bartoloměje se váže až k roku 1442, kdy byl prý pro jižní věž pořízen velmi krás-

ný a nákladný zvon, nazývaný Vózan nebo Vůzan. O stavebních úpravách se však v této souvislosti zmínka neděje. Chrám byl na sklonku 15. století zřejmě dosti zchátralý, takže bylo nutno přistoupit k opravám a modernizacím. Roku 1494 zřídil mistr Jiřík z Prahy na severní věži hodiny (orloj). Zároveň byla opravována klenba chrámu (není bohužel specifikováno, která její část a v jakém rozsahu). Opravu prováděl stavitel Jan Šatný.³⁹⁾ Po opravě kleneb následovala rekonstrukce krovů a střešní krytiny na věžích, na lodi i na chóru („...aby nebylo zdem na kůru těžko“). Práce započaly v červnu 1497 a trvaly několik dalších let.⁴⁰⁾ Obě průčelní věže byly tehdy zvýšeny o dřevěné ochozy a opatřeny vysokými jehlancovými střechami, zdobenými nárožními věžičkami – tento stav je zachycen na nejstarším vyobrazení města a chrámu z roku 1772.⁴¹⁾ Nejvyšší patra věží zřejmě tehdy spojil dřevěný můstek, usnadňující komunikaci zvoníkům a hlásným – je také zachycen na onom výše zmíněném prospektu (je zde poněkud kuriózně popsán jako „Neyvyssi most v Cechy“).

Koncem 15. století se ukázalo, že zdivo dvojice raně gotických průčelních věží není dimenzováno na mohutné zvony, které do nich byly zavěšovány – pohyb zvonů způsoboval silné chvění zvonových stolic, které se na něj přenášelo, a zejména v severní věži se začaly objevovat trhliny; nepomohlo ani snesení zvonů o patro níže.⁴²⁾ V Manuálu Jakuba z Vrbice, radního písaře⁴³⁾ se k tomu uvádí: „Léta 1497 znamenali obecní starší velikou škodu na té věži skrze hranici zvonovou, kteráž když ve zvony zvonili, vši věži kolíbala, až tato se trhla ve dvou oknech; i jest k tomu přivedeno, aby zvony spuštěny o jedno patro níže a k tomu jsou páni starší požádali mistra Matesa, aby se ta oprava bez prodlení stala“.

Pohyb věží tehdy zřejmě narušil i stabilitu kleneb obou přilehlých polí v bočních lodích; jejich klenby byly tehdy zřejmě sneseny a obě pole nově zaklenuta.

Když se roku 1500 zvonová stolice v druhém patře věže zřítíla (byl přítom rozbit zvon od zvonaře Ondřeje Ptáčka z Kutné Hory),⁴⁴⁾ bylo rozhodnuto zvony přenést na novou zvonici, která byla roku 1504 severozápadně od chrámu postavena; svědčí o tom devítirádkový český nápis na kamenné desce, umístěné na levém severním nároží zvonice; tento minuskulový nápis zní (v převodu do současného jazyka):

SPASITELE SYNA OTCE NEBESKÉHO
JEŽÍŠE SVĚTU Z PANNY NAROZENÉHO
LÉTA ČTVRTÉHO V PUOL DRUHÉM TISIECI
ZALOŽENA JEST VĚŽE TATO ZVONIECIE
PILNOSTIE OBYVATELŮV MĚSTA TOHO
A BARTOŠE SNAŽNĚ PRACUJIECIEHO O TO
BUDIŽ POŽEHNÁNO PANIE JMĚNO
JEMUŽ SE KLANIE KAŽDÉ KOLENO
BUDIŽ I OD VŠEHO STVOŘENIE CHVÁLENO

Na zvonici byly přeneseny zvony ze severní a částečně i z jižní věže, zvon Vůzan však zůstal na svém místě v jižní věži. S chrámem byla zvonice spojena dřevěným můstkem,

39) SHP 2004–07, s. 18.

40) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 31.

41) Viz obrazová příloha.

42) F. Zloch, Věže kolínského chrámu, in: Kolínsko 5. Sborník učitelstva kolínského okresu. 1957, s. 28–30.

43) Rukopis uložen v SOA Kolín.

44) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 90.

35) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 22.

36) J. Pabiček, o. c. v pozn. 5, s. 390.

37) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 22.

38) Tamtéž.

který vedl z vybouraného okna v severní stěně kruchty do jejího patra.⁴⁵⁾

Brzy poté, roku 1511 byla zachycena zmínka o opravě orloje na severní věži, kterou prováděl orlojník Ondřej z Kouřimi. Mádl uvádí v soupise,⁴⁶⁾ že bylo v této době také nově postaveno schodiště na kruchtě při jižní věži – to se ovšem dnes již nedá ověřit, neboť bylo počátkem 20. století bez hlubšího zdokumentování nahrazeno novostavbou.

Zřejmě na počátku 16. století byla v nejzápadnějších polích jižního ochozu, v sousedství Svatováclavské kaple, vybudována dřevěná kruchta českých literátů s varhanami. V souvislosti s ní bylo v dělicí zdi mezi jižní boční lodí a ochozem prolomeno kolem roku 1525 hrotité okno⁴⁷⁾ s ploše profilovaným ostěním a kružbou, které sloužilo jak k jejímu příznivějšímu osvětlení, tak ke zprostředkování vizuálního i zvukového kontaktu s kůrem latinských literátů na západní kruchtě. Dřevěná kruchta shořela roku 1796 a nebyla již obnovena, zmíněné okno bylo opraveno a kružba doplněna počátkem 20. století.

Zajímavý je údaj z roku 1532,⁴⁸⁾ podle nějž kolínská městská rada požádala pražskou královskou komoru, aby stavitel Benedikt Ried navštívil Kolín a ujal se opravy chrámu, kterýžto „...nyní jest ke znamenité zkáze nachýlen“. Ne-ní známo, zda k této návštěvě skutečně došlo, každopádně se o ní již žádné další zmínky nedějí a ve stavebním vývoji chrámu se nijak neprojevila.

30. května 1533 postihl kostel požár,⁴⁹⁾ když věžní z neopatrnosti zapálili krov na jižní věži, který shořel. Oheň se však naštěstí dále nerozšířil a krov byl znovu postaven pravděpodobně jako kopie původního (na veduté města z roku 1772 jsou obě střechy věží chrámu stejné).

Po polovině 16. století, kolem roku 1560 pak bylo v chóru zřízena valeně sklenutá obdélná krypta⁵⁰⁾ (uváděná jako „velký sklípek“) a určená jako čestné pohřebiště významných osobností města.

K dalšímu požáru, o němž však nejsme blíže informováni (a jehož následky tudíž zřejmě nebyly vážné) došlo roku 1587; dozvídáme se o něm z Beckovského Poselkyně, kde se doslovně uvádí, že „V městě Mladém Kolíně ten den před sv. Vitem udeřil hrom na věž a zapálil pavlač, na který trubači traubívají obyčejně.“⁵¹⁾ Z tohoto údaje není ani jasné, zda se hovoří o některé z chrámových věží nebo o zvonici, pouze zmínka o pavlači napovídá, že spíše o zvonici, která zřejmě měla ochoz.

17. A 18. STOLETÍ

K dalším opravám chrámu dochází počátkem 17. století – 13. 6. 1612 jednala městská rada o špatném stavu stavby a jejích střešních částí.⁵²⁾ Roku 1616 byly věže pokryty novou břidlicí, z roku 1619 pochází zpráva, že po červencové bouři byla opravována rozbitá malovaná okna.⁵³⁾

45) Mústek shořel roku 1796 a nebyl již obnoven. Zazděný vstup do zvonice je v patře její východní stěny doposud patrný.

46) K. B. Mádl, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Kolínském. Praha 1897, s. 20.

47) J. Kamarýt – L. Kamarýt, o. c. v pozn. 13, s. 28.

48) Tamtéž, s. 35.

49) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 115.

50) J. Kamarýt – L. Kamarýt, o. c. v pozn. 13, s. 36.

51) J. F. Beckovský, Poselkyně starých příběhů českých. Praha 1879, s. 352.

52) J. Vávra, o. c. v pozn. 26, s. 165.

V průběhu třicetileté války byla údržba chrámu pochopitelně omezena jen na nejnútnejší zásahy, které nestačily rozlehlou stavbu dostatečně zabezpečit. 3. července 1639 a znovu 11. června 1642 obsadily Kolín švédské oddíly a žoldnéři chrám „...hanebně oloupili a poskvrnili“.⁵⁴⁾ Chrám byl tehdy tak sešlý, že někdejší děkan Jindřich Hofman, toho času farář u sv. Vojtěcha na Novém Městě pražském, odkázal mu ve svém kšaftu, pořízeném 21. 6. 1646, 24 kop, „...aby toho někdo dobrý užil, kostelu sv. Bartoloměje v Kolíně, poněvač jest týž kostel ošklabaný a na oči nevidomej“.⁵⁵⁾

Po skončení třicetileté války byl chrám ve velmi smutném stavu – střecha byla ztrouchnivělá, krytina potrháná, okna z velké části vytlučená.⁵⁶⁾ Naštěstí se záhy podařilo shromáždit z četných odkazů poměrně značnou sumu, roku 1654 pak věnovala městská rada na opravy 500 zl.; z těchto prostředků byly po roce 1660 provedeny poměrně rozsáhlé udržovací a opravné práce, zejména na krovech, krytině a zasklení oken.⁵⁷⁾

Za děkana Střebského byly roku 1705 postaveny před dvojicí severních portálů lodi jednoduché obdélné zděné předsíně,⁵⁸⁾ odstraněné při rekonstrukci chrámu koncem 19. a počátkem 20. století. Dále byly v průběhu 18. století prováděny rozsáhlé změny a modernizace kostelního mobiliáře, pořizovány četné nové oltáře a obrazy, zásahy do samotné stavby však byly minimální či spíše žádné. Na krovu chóru byl roku 1724 za děkana Michala F. Černého vztyčen sanktusník krytý cibulovou helmici, zachycený na výše zmíněné veduté z r. 1772. Zde je také chrám zobrazen – i když dosti schématicky – v podobě, v jaké se dožil konce 18. století a kdy jej potkala událost, která podstatně zasáhla do jeho budoucích dějin.

POŽÁR ROKU 1796 A JEHO NÁSLEDKY

24. července 1796 vznikl ve dvoře čp. 1 na kouřimském předměstí požár, který se rozšířil do celé jižní poloviny města. Od hořících domů při kouřimské bráně chytila nejprve zvonice, z níž oheň přeskočil na severní chrámovou věž. Od sudu pronikl na kruchtě, kde zničil tzv. Pabičkovy varhany z roku 1761. Jejich hořící části, které padaly do prostoru lodi, zapálily vnitřek chrámu, brzy na to vzplanul i krov nad lodí a během několika minut stál celý chrám v jednom plameni. Shořely lavice, zpovědnice, hlavní oltář s Brandlovými obrazy, oltář sv. Floriána s obrazem od Ignáce Raaba, mnoho krásných kostelních i cechovních korouhví, oltáře sv. Josefa a sv. Barbory, v jedné z kaplí ochozu také starobylá gotická archa, která prý byla původně hlavním oltářem. Další oltáře byly poškozeny, oheň nepronikl pouze do sakristie s pokladnicí, ušetřena zůstala i Kokovská kaple a dvojice severních portálů s původními gotickými dveřmi. Jednou z největších ztrát bylo takřka úplné zničení nádherných gotických sklomaleb v chrámových oknech, dochovaly se z nich pouze zbytky v lodí.⁵⁹⁾

Z výstavného chrámu zbyla ohořelá zčernalá troska, bez oken a krovů, navíc prudkým žárem vážně staticky

53) Tamtéž.

54) A. Podlaha, o. c. v pozn. 9, s. 35.

55) J. Vávra – V. Šísta – A. Hlaváček, o. c. v pozn. 10, s. 31.

56) A. Podlaha, o. c. v pozn. 9, s. 36.

57) Tamtéž.

58) K. B. Mádl, o. c. v pozn. 44, s. 35.

59) A. Podlaha, o. c. v pozn. 9, s. 40.



Obr. 4: Kolín, pohled na město z roku 1772, rytina, výřez. Jediné doposud známé věrohodnější vyobrazení, zachycující podobu chrámu sv. Bartoloměje před požárem roku 1796. Přes značnou schematičnost (např. stejná výška chóru a lodi) zachycuje některé cenné detaily, např. podobu pozdně gotických střech věží nebo můstek pro hlásné mezi nimi (soukromá sbírka).

porušená, jak se ukázalo později. Městská rada musela vyvinout neobyčejné úsilí, aby chrám zachránila. Již v prosinci téhož roku byl dokončen nový taškami krytý krov, podstatně nižší než původní. Věže byly překryty nízkými šindelovými jehlanci. Během dalších let bylo postupně pořízováno nové zařízení, z trosek původních byly ulity nové zvony, jimiž bylo poprvé zvoněno 26. září 1797. Roku 1799 byl ze zrušeného kostela karmelitánů v Pacově koupen za 200 zl. velký barokní oltář, který nahradil původní hlavní oltář. Byl ovšem o něco větší, takže aby se do prostoru chóru vešel, musely být po jeho stranách odtesány části profilovaných gotických pilířů. V roce 1801 byly v Kutné hoře zakoupeny velké varhany, pro něž musela být kruchta „posunuta o dva sloupky vpřed“⁶⁰⁾ (z popisu nevysvětluje, jak přesně to bylo provedeno, tato úprava byla později – roku 1868 – odstraněna).⁶¹⁾ Z pozdějších zmínek dále vysvětluje, že chrámová okna byla natolik poškozena, zejména v prostoru chóru, že některé rozpadávající se kružby musely být vybourány a okna v některých případech až do polovice zazděna⁶²⁾ (zcela byla například odstraněna kružba nejzápadnějšího okna na jižní straně vysokého chóru nebo v rozetě v západním průčelí lodi). Zazděna byla také větší okna v obou průčelních věžích, pouze místy byly ponechány úzké šterbinovité průzory. Obnova chrámu probíhala v důsledku neklidné doby a stálého nedostatku financí poměrně pomalu, takže řada oprav měla spíše charakter provizoria.

Roku 1820 byla stržena původní hřbitovná zeď s dvojicí gotických branek na severní straně chrámu (její otisk můžeme doposud spatřit na severovýchodním nároží zvonice); prostor bývalého hřbitova byl propojen s přilehlou ulicí, vyrovnán a vydlážděn. Již roku 1831 musely být prováděny blíže nespecifikované opravy nového krovu, přičemž purkmistr Schecher prosadil obílení celého chrámu zvenčí –

pro údajné pohoršení veřejnosti však byla tato úprava poměrně záhy zase odstraněna.⁶³⁾ Tato úprava se týkala zřejmě pouze chóru, loď a věže byly až do začátku 20. století omítnuté.

K významné změně došlo roku 1847, kdy byly nově pokryty obě průčelní věže. Stavbu umožnil zapůjčením finančních prostředků majitel kolínského panství Václav Veith. Na věžích byly vztýčeny vysoké jehlancové střechy, u paty lemované vždy čtveřicí trojúhelných zděných štítů a završené kovovými makovicemi s kříží. Krytinu tvořila břidlice. Stavba byla provedena v květnu až září tohoto roku stavitel Josefm Doušou a tesařským mistrem Františkem Strupem dle nákrešů c. a k. cestmistra Mauricia Zippeho.⁶⁴⁾

PŮSOBNÍ DĚKANA SWOBODY

V roce 1848 přichází do Kolína osobnost, která měla velmi záhy do dějin chrámu sv. Bartoloměje významně zasáhnout. Kaplanem se stal P. Jan Swoboda (od 1877 děkan), pozdější autor mnoha písemných pramenů ke stavebnímu vývoji chrámu a nesporný iniciátor jeho připravované rekonstrukce.

Kolem roku 1850 začíná Swoboda vést novou pamětní knihu (*Liber memorabilium*),⁶⁵⁾ v níž se již od počátku velmi často zmiňuje o špatném stavu chrámu. Podívejme se na několik výňatků, které jsou velmi pozoruhodné a pro stavební dějiny chrámu důležité:

1850...dlažba byla nepořádná, stolice rozlámány, sloupce kamenné zde onde kvůli obrazům utlučené, některá okna až do polovice zazděná, okna skelná na mnoha místech prkénky zahrazená...

1851...oltářček sv. Rosálie vedle sakristie se dal do vedlejší kaple...tu nalezen původní nápis ve zdi oznamující, kdy kostel byl staven...

...nad sakristií místnost byla velmi pustá. Staral jsem se o její vydláždění a upravení, kam jsem pak skříň dal přenést. Kvůli obrazům a kastlím v předešlých staletích kamenná žebra při pilířích v kostele utloukli. Tyto jsem opět dal vypravit a obrazy jinam zavěsil...

1852...dolení část velkých oken v děkanském kostele nahore kvůli přístřeší byla zazděna. Po odstranění toho přístřeší nad kaplemi dal jsem zazdívkou odbourati a opět důkladně zasklít...

1853...poněvadž i dole více oken po ohni 1796 bylo zazděno i také do polovice, dal jsem i tyto zasklít...

...pochovávaním do děkanského kostela v předešlých staletích byla dlažba velmi chatrná. Toho roku jsem se na tom

60) J. Vávra, o. c. v pozn. 28, s. 315.

61) A. Podlaha, o. c. v pozn. 9, s. 41.

62) J. Swoboda, Pamětní kniha děkanská, Děkanský úřad Kolín, rkp.

63) J. Vávra – V. Sixta – A. Hlaváček, o. c. v pozn. 10, s. 50.

64) Tamtéž.

65) J. Swoboda, o. c. v pozn. 62.

ustanovil novou dlažbu provést ... dlažba byla v celém kostele provedena a schody všude odstraněny...při té příležitosti jsem navštívil hrobky: hlavní před velkým oltářem, kde děkanové a vznešené osoby dřímají...před oltářem sv. Floriána hrobku primátorů Paroubků. Zde pro vlhkost vše shnilo. V kapli sv. Barbory hrobku Sperlinkovskou. Vchod do ní dal jsem předláždít, by tam měli pokoj navždy. Hrobky dvě s jedním otvorem před sakristií: Formandlovskou a obecní...

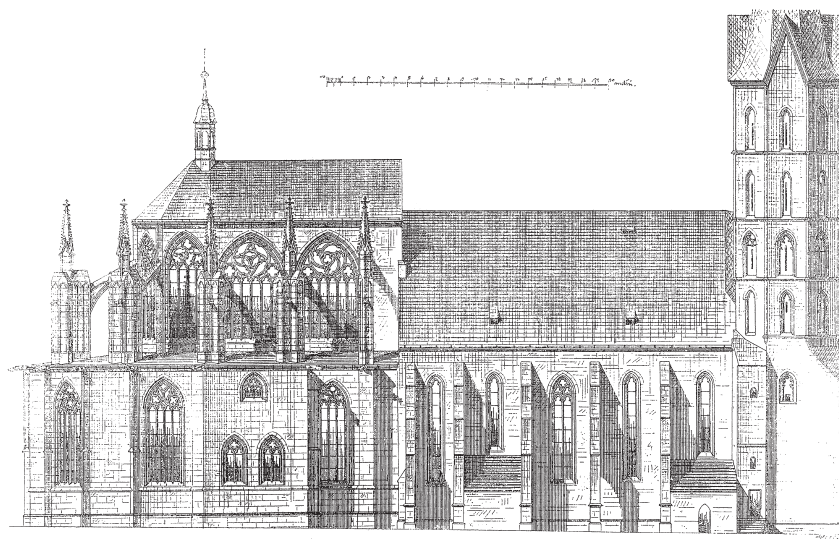
...zamýšleje budoucně celý kostel uvnitř obnoviti, dal jsem zadní část jeho při kladení dlažby oškrabávací (dle dalších zpráv byly omítky v chóru zčernalé a byly tudíž seškrabáním odstraněny – byly prý na nich zřetelné vysoké figury „...ve staro-českém přísném slohu důkladně vymalované“).⁶⁶⁾

...na stropě v kostele visely na provázkách dosti těžká prkénka s vymalovanými hvězdami...

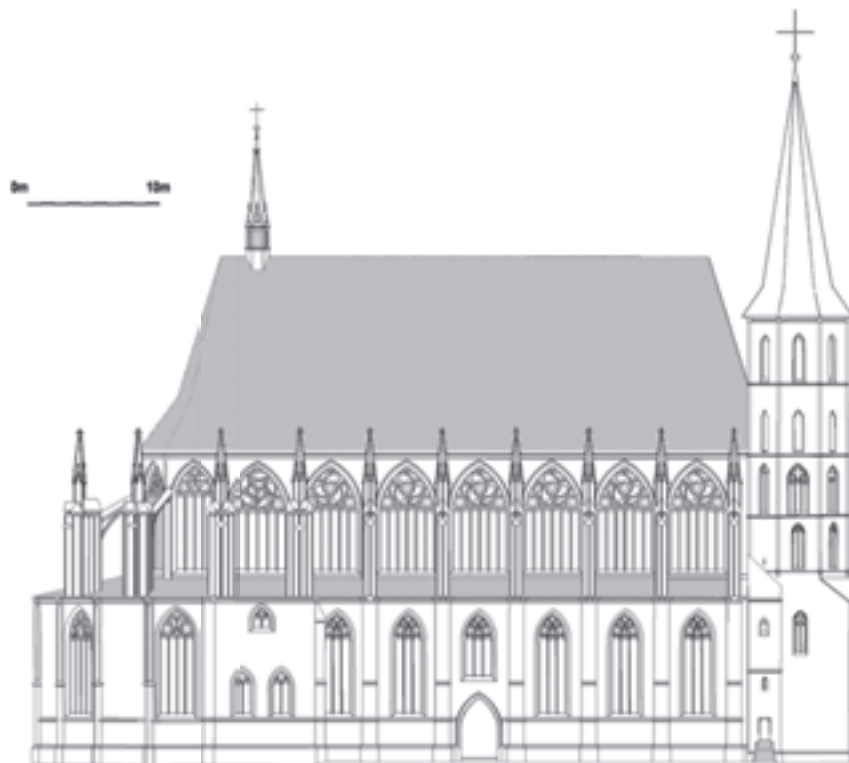
Za působení kaplana (a později děkana) Swobody se v pracích na obnově chrámu i nadále pokračovalo. Roku 1857 se opět opravovala dlažba kostela, 1860 se pokračovalo v opravě oken, 1865 se pracovalo na nové krytbě ochozu, tvořené pískovcovými deskami. 1868 kutnohorský varhanář Antonín Melzer přestavěl varhany a kruchta poté byla zmenšena do původní velikosti a opatřena pískovcovým zábradlím.

POVOLÁNÍ JOSEFA MOCKERA A ZALOŽENÍ JEDNOTY

26. října 1869 byl chrám opět ve velkém nebezpečí. Od hořící stodoly u dvora čp. 19 na Kouřimském předměstí se vzňal krov zvonice a od něj chytla i severní kostelní věž. Naštěstí se oheň dále nerozšířil a brzy se jej podařilo uhasit. Hasičům se podařilo zachránit i zvony. Již 26. listopadu se městská rada na svém zasedání rozhodla obnovit severní věž hned v příštím roce, a co se týče osudu vyhořelé zvonice, obrátit se na odborníky, zda ji obnovit či zbourat. Žádost o toto vyjádření a konzultaci byla obrazem zaslána do Vídně architektu Josefu Hlávkovi, který dopisem ze dne 10. 12. 1869⁶⁷⁾ sděluje, že z důvodu nemoci nemů-



Obr. 5: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, pohled na chrám od severu, kresba zachycující stav před započatím hlavních rekonstrukčních prací (kresba Josef Mocker (?). K. B. Mádl, Soupis, politický okres kolínský, 1897, s. 23).



Obr. 6: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, návrh rekonstrukce podoby chrámu v případě dokončení Parlérůvy přestavby, pohled od severu (dle P. Macka nakreslila L. Chotěborská).

že přímé pověření na obnově chrámu převzít, nicméně se vyjádřil pro zachování zvonice, což doplnil tímto pozoruhodným komentářem:

„...Tak jako stromoprázdňá krajina nemůže vpravdě za krásnou považována býti, tak též nemůže město bez věží i při vši kráse domů co krásné uznáno býti a bude vždy jen smutný pohled poskytovat. Může se s určitostí říci, že není žádná věž tak ošklivá, aby celkem k okrase města nepřispívala.“

66) K. V. Zap, o. c. v pozn. 6, s. 181.

67) SOA Kolín, fond Chrám sv. Bartoloměje.



Obr. 7: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, klenba ochozu ve východním závěru, za osovým pilířem vysokého chóru, zřejmě před r. 1378. Systém trojdílných kleneb zde poukazuje na souvislost s klenbou jižní předsíně svatovítského dómu.

Na závěr tohoto listu Josef Hlávka uvádí: „...An mně nyní pro mou nemoc nemožno jest slavné městské radě v tomto ohledu býti užitečným, tedy si dovoluji našeho krajana pana architekta Josefa Mockra odporučiti, který nyní při stavbě kostela a krypty pro hraběte Thuna v Podmoklích zaměstnán jest. Pan Mocker jest jeden z nejnadanějších mladších architektů a pokládal by si to zajisté za čest, když by



Obr. 8: Colmar (Alsasko), Východní závěr münsteru sv. Martina, Vilém z Marburgu, před 1365.

mohl městu Kolínu posloužit.“

Městská rada se hned vzápětí, dopisem z 22. 12. 1869 obrátila na Josefa Mockera, který ihned její nabídku přijal. 31. ledna 1870 doporučil jako technického znalce děčínského tesařského mistra Ignáce Holého nebo východočeského architekta Františka Schmoranze, kterého si kolínská rada také vybrala. Na zasedání městské rady v květnu 1870 Mocker navrhl obnovit zvonici a opatřit ji kamenným ochozem a vysokou stanovou střechou. Severní kostelní věž pak měla být obnovena podle jižní. K tomu však nakonec došlo až v roce 1872, a to v odlišné formě – věž byla pokryta osmibokým jehlancem bez štítků. Tato obnova byla dokončena 11. 11. 1872 osazením makovice s křížem.

Roku 1877 po smrti děkana Lindnera se stal novým děkanem P. Jan Swoboda. Na podzim následujícího roku uspořádal spolu s městskou radou velké oslavy 500. výročí vysvěcení kolínského chrámu a na to navazující stejné výročí smrti císaře Karla IV. 25. 12. 1878 se na půdě děkanství sešla schůze významných osobností, které děkan Swoboda svolal, aby se poradili na důkladně a komplexně obnově chrámu. Byl zde konstatován velmi špatný stav zejména chóru a jeho opěrného systému, zmíněna též chybějící kružba jižního okna vysokého chóru. Na závěr bylo usneseno ustanovit „Jednotu pro opravu chrámu sv. Bartoloměje“, jejíž stanovy vypracoval JUDr. Antonín Cívín, který je také předložil 21. 1. 1879 městské radě. Knížecí arcibiskupská konzistoř stanovy Jednoty nakonec schválila 1. 10. 1879.



Obr. 9: Schwäbisch Gmünd (Švábsko), východní závěr münsteru sv. Kříže, Jindřich a Jan Parlérové, 1351–1382.



Obr. 10: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, pohled do klenby vysokého chóru, dokončeno zřejmě před r. 1378. Nejzápadnější pole se žebry zabíhajícími do hmoty štítu doplněno až při rekonstrukci r. 1906.

Roku 1881 konečně vlastní práce na velké rekonstrukci začaly. Vypracováním projektu byl v únoru 1881 pověřen Josef Mocker. Začalo se s opěrným systémem, od severní strany chóru, v září 1881. Při sakristii proti děkanství bylo postaveno lešení a po důkladném oměření byly ještě téhož roku sneseny první dva opěráky až po chrlice. Po zhotovení detailních plánů přikročeno ke zhotovení jejich replik, práce byly na Mockerovo doporučení svěřeny kamenickému mistru Josefu Uzlovi z Prahy.⁶⁸⁾

Kronikář Potůček uvádí, že pískovec staré stavby pocházel z okolí Štítarského a Mezolez. Původní fiály prý byly úplně zvětřelé a opršelé, hozen-li kus starého kamene do vody, po nedlouhém čase bylo jej možno rozmělnit na písek. Lepší kusy byly brány na nejzodbnější součásti, a proto prý byly v o něco lepším stavu. Malta byla velmi kvalitní. Dle pamětníků byli prý na fiálách vytesáni fantastičtí ptáci, tito ovšem časem a vlivem povětrnosti a požárů zanikli – přesto při bourání byly prý shledány stopy jejich osazení. Spoje byly zalaty olovem, byly prý nalezeny i bukové čepy.

První opěrák byl dokončen do léta 1882 a počátkem srpna t.r. bylo započato s pracemi na druhém. Téhož roku je Josefu Mockerovi za plány vyplaceno 1000 zl. Na prvních čtyřech opěracích byl užíván hořícký pískovec, který se

68) F. Potůček, Paměti královského města Kolína. SOA Kolín 1835 – 1901, rkp.



Obr. 11: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, vnější plášť točitého schodiště v jižním ramenu ochozu. Nad vyšší kordonovou římsou nápadně předstupuje plocha jednoho z nárožních kvádrů – původně zde byly sluneční hodiny.

však prý ukázal být příliš tvrdý, takže na další již byl používán pískovec z Vojic u Hořic, který se snáze opracovává. Tři chrlice bylo možno zhotovit jako úplné kopie (bohužel není specifikováno které), ostatní byly již opadány. Dochované křížové kytky a kraby byly přesně kopírovány, na což prý bedlivě dohlížel ředitel cukrovaru Alois Kroutil, který byl znám jako velký znalec stavitelských slohů a starožitností vůbec.

Dle dochovaných účtů⁶⁹⁾ byl postup prací takovýto: 1882 – arch. Mockerovi za plány 1000 zl., za 1., 2., 3. a 4. pilíř 4625 zl.

1883 – okno v presbyteriu, 5. a 6. pilíř, opěrací oblouky – 3954 zl. 38 kr.

1884 – za dohled arch. Mockerovi 668 zl., fiály, opěrací oblouky, opravy pilířů a jiná vydání – 7261 zl. 82 kr.

1885 – za opravu pilířů a jiné práce – 1236 zl. 47 kr.

1886 – za opravu pilířů a jiné práce – 109 zl. 20 kr.

1887 – budování lešení na schodiště 9 zl. 75 kr.

Roku 1889 byl východní portálek severní stěny trojlodí nahrazen novým. Původní byl dle Zapova popisu z roku 1860 „... ještě románský, s půlkruhovou archivoltou a hlubokým ostěním. Má po jednom polosloupku po každé straně, výzdoba jejich hlavic, jakož i tympanonu je k nepoz-

69) SOA Kolín, o. c. v pozn. 67.

70) K. V. Zap, o. c. v pozn. 6, s. 179.



Obr. 12: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, detail slunečních hodin na předstupující ploše nárožního kvádru schodiště. Stavitel ji tak ponechal zřejmě proto, že je jako jediná ze stěn schodiště obrácena přímo k jihu.



Obr. 13: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, detail akantového svorníku v klenbě severního ramene ochozu. Parlářovská huť, před 1378.



Obr. 15: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, sanktuarium a část koutové přípory ve Svatováclavské kapli v jižním ochozu chóru. Parlářovská huť, před 1378. Stejná obdélná sanktuária s pozoruhodným přesazeným licem se původně nacházela ve všech ochozových kaplích i v sakristii.



Obr. 14: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, „Lucerna“ schodiště jižního ochozu s jedinečnou fialovou korunou. Původně parlářovská huť, 70.–80. léta 14. století, v dnešní podobě kopie (zřejmě velmi přesná) Josefa Mockera z r.1887.



Obr. 18: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, detail přípory v jižní okenní stěně vysokého chóru, se zřetelnými stopami odsekaného klenebního výběhu, cca 160 cm níže než je výběh stávající.



Obr. 16: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, druhé okno (od západu) v jižní stěně vysokého chóru. Jeho kružba s rotujícími přímými jeptiškami se stala do značné míry jakousi „parléřovskou ikonou“, velmi často publikovanou i v zahraniční literatuře. Parléřovská huť, 70.–80. léta 14. století, v dnešní podobě přesná kopie Ludvíka Láblera z r. 1906.



Obr. 17: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, první okno (od západu) v jižní stěně vysokého chóru. Jeho původní kružba se nedochovala, zřejmě byla zničena při požáru r. 1796; stávající byla nově zhotovena dle návrhu Josefa Mockera r. 1883, na základě analogií s ostatními kružbami vysokého chóru. Žádnou z nich ovšem nekopíruje.

nání otlučena.⁷⁰⁾ Nedochovalo se bohužel žádné vyobrazení tohoto portálku. Nový portál na jeho místě je zcela odlišný, hrotitý, profilovaný oblounky, s dvojicí vložených sloupků po každé straně.

V prosinci 1889 zemřel děkan Jan Swoboda. Po jeho smrti se rekonstrukce chrámu na nějaký čas zastavila, zřejmě i kvůli nedostatku finančních prostředků. Alespoň z první poloviny devadesátých let 19. století žádné zprávy o pokračování v práci nemáme. Až 24. července 1896 se dle Potůčkovy kroniky opět sešlo několik členů Výboru pro opravu chrámu. Jednáno bylo „... o nové skružení a pilíře okna kaple sv. Kříže, na jejíž opravu nejmenovaný dobrodinec daroval 300 K“. Z těchto prostředků měl být opraven i oltář v kapli.

Další schůze se konala 16. září tohoto roku. Opět jednáno o nahrazení zchátralé „konstrukce okenní“ v kapli sv. Kříže a sv. Barbory novou. Zasklení okna uvolil se provést na svůj náklad Alois Bureš, stavitel a náměstek starosty Královských Vinohrad. Nové „sloupení a skružení“ bylo v této kapli osazeno před velikonoci 1897 a provedeno „od mistrů pražských“. Kamenické práce opět řídil mistr Uzel, kapli vymaloval malíř Vysekal z Kutné Hory. Na nové kružbě zároveň pracovali kameníci „ve vedlejším okně ku straně jižní“.

V červenci 1898 zaslal architekt Mocker Výboru plány a rozpočty na opravu celého chrámu.⁷¹⁾ Tyto byly obratem odeslány c. a k. ministerstvu osvěty a vyučování za účelem dosažení podpory, nutné k provedení těchto prací. A ještě než bylo zdoluhavé jednání na ministerstvu ukončeno, umírá arch. Josef Mocker v Praze dne 16. ledna 1899.

V lednu roku 1900 konečně obdrželo město Kolín vyjádření⁷²⁾ od c. a k. okresního hejtmanství ve věci žádosti o podporu. Zní takto (kráceno):

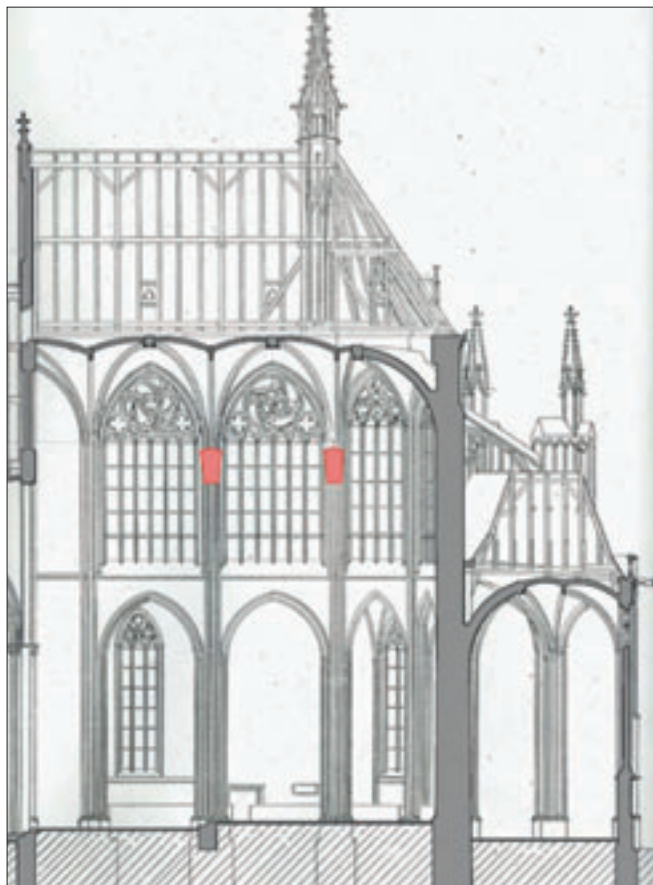
C. a K. okresní hejtmanství v Kolíně 21. 1. 1900.

Purkmistrovskému co patronátnímu úřadu v Kolíně.

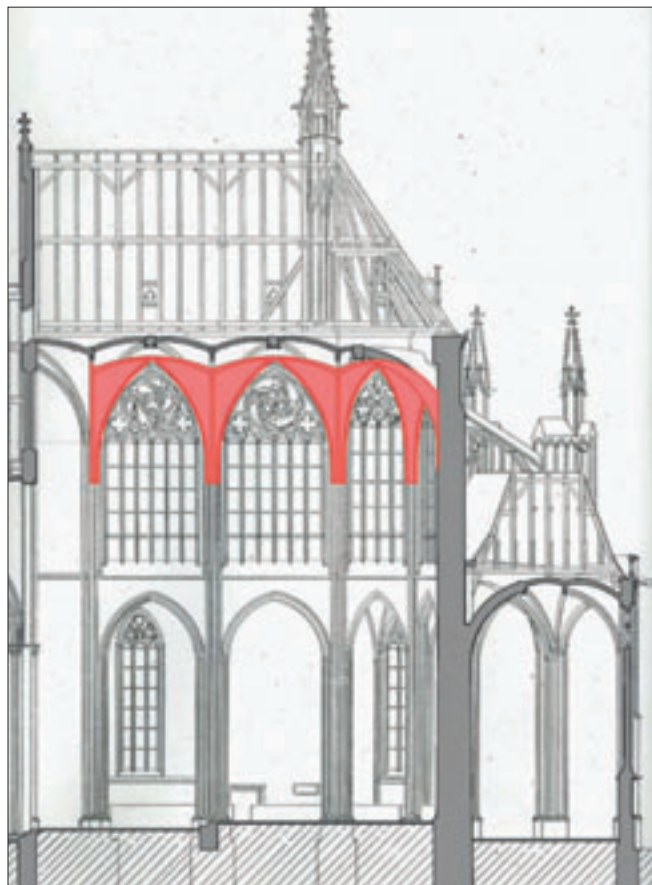
Na základě usnesení c. a k. místodržitelství ze dne 12. 1. 1900 č. 4003 sděluji purkm. co patronátnímu úřadu že c. a k. ministerstvo osvěty a vyučování usnesením ze dne 30. 12. 1899 č. 28. 575 s ohledem na vyjádření oddělení pro vysoké stavby, jakož i na vyjádření centrální komise pro umělecké a historické památky schválilo provedení restaurování kostela sv. Bartoloměje v Kolíně na základě nových stavitelů Mockerem vypracovaných v okrouhlém nákladu v obnosu 127.000 zl. a prohlásilo zároveň, že jest srozuměno se změnou znalci navrženou tohoto restaurování ohledně provedení galerie s fialami a podržení ploché krytky choro-

71) Tyto dokumenty se bohužel zatím nepodařilo nalézt.

72) SOA Kolín, o. c. v pozn. 67.



Obr. 19: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, podélný řez chórem, pohled k severu (dle výkresu Josefa Mockera z r. 1881). Na meziokenních příporách je označeno, kde se nacházejí odsekané klenební výběhy (upravila L. Chotěborská).



Obr. 20: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, podélný řez chórem, pohled k severu (dle výkresu Josefa Mockera z r. 1881). Červeně je zakreslena možná podoba klenby chóru, pokud by byla nasazena na odsekané nižší výběhy (upravila L. Chotěborská).

vých kapliček dle plánu z roku 1881. (...)

Dle zprávy purkm. úřadu ze dne 30. července 1898 č. 3548 zemský výbor pro král. České se uvolil 30.000 zl. k tomuto restaurování přispěti, měl by se ještě jednou na zemský výbor s prosbou obrátiti, aby zajištěnou zemskou subvencí s ohledem na rozšířený stavební program a tím vzešlý větší náklad zvýšiti.

C. a k. jest ochotno dotýčnou žádost vřele odporučiti. (...) Proti započetí restauračních prací počátkem stavební periody roku 1900 nestává pod tou podmínkou žádné závady, když tyto práce za přísného zřetele na prostředky po ruce jsoucí provedeny budou. (...)

VELKÁ REKONSTRUKCE 1904–1910

Financování rekonstrukce tedy bylo konečně zajištěno a mohlo se přistoupit k zahájení vlastních prací. Kvůli některým organizačním neshodám, stálému nedostatku financí a také vážné nemoci děkana P. Růžičky se zahájení stavby poněkud oddálilo a započalo až v září roku 1904, kdy se začalo stavět lešení. Rekonstrukce trvala až do roku 1910 a vedl ji dle pozměněných plánů zesnulého arch. Mockera zemský stavební rada Ludvík Lábler. Stavební dozor prováděl ing. Antonín Hlaváček, který také vedl dochovaný stavební deník⁷³⁾ s množstvím kreseb a několika fotografiemi. Ze strany státu stavbu dozoroval c. a k. vrchní stavební rada Rudolf Vomáčka. Na stavbě se podíleli pražští a kolínští

73) Tamtéž.

podnikatelé pod vedením stavitele J. Karabáčka, za stálého dohledu vídeňské Centrální komise.

Postup stavebních prací byl takovýto:

Na podzim 1904 bylo odstrojeno zařízení chrámu, na prostranství před západním průčelím zřízena kamenická dílna, a již koncem září 1904 se započalo s bouráním původních opěrných pilířů lodi. Při odkrytí základového zdiva lodi bylo zjištěno, že na severní straně spočívá na zteřelé rulové hornině v hloubce cca 50 cm, na jihu pak v hlinitém násypu v hloubce 2 m. Započalo se s podchyčováním základů na severní straně, přičemž byla zbořena barokní předsň západnějšího ze severních portálů. Probíhalo také otloukání omítek ze stěn lodi. Až do konce roku se pokračovalo s vyzdíváním nových opěrů, pak byly práce až do března 1905 přerušeny.

Nová stavební sezóna 1905 započala stavbou lešení ke snesení vítězného oblouku a západního štítu chóru; přitom se pokračovalo ve stavbě opěrných pilířů lodi; na její severní straně byly dokončeny v listopadu tohoto roku, na jižní straně pak v následujícím roce. Bylo rozhodnuto, že staticky narušená schodiště na kůr a do věží budou snesena a nahrazena novými, jiného tvaru. Nejprve bylo zbořeno severní schodiště a do sklonku roku postaveno nové, jižní schodiště se pak bouralo a znovu stavělo v průběhu roku 1906.

Ještě do konce roku 1905 byl snesen původní vítězný oblouk a cihlový západní štít lodi nad ním; nový kvádrový štít nad odlehčujícím parabolickým obloukem byl pak vztyčen do července roku 1906. Do dubna tohoto roku

bylo vybudováno nové schodiště do jižní věže a zároveň se započalo s výměnou kružeb v oknech vysokého chóru a ochozových kaplí (samozřejmě s výjimkou těch, které stihl zhotovit Josef Mocker). V srpnu 1906 byla dokončena nová střecha vysokého chóru se sanktusníkem, v září pak nový krov Kokovské kaple. Stavební práce byly pak přerušeny od prosince 1906 až do počátku dubna následujícího roku.

Stavební sezóna 1907 započala rozsáhlými opravami kleneb trojlodí, zároveň byly v kamenické dílně dokončovány chrliče a díly nové balustrády pro ochoz vysokého chóru. V květnu byl snesen krov trojlodí a korunní římsa pod ním i s korunou zdiva cca o 15 cm ubourána a znovu vyzděna; nový krov a střecha pak byly dokončeny v červenci tohoto roku. Tehdy také započala výměna původních kružeb v oknech ochozu – započalo se od jihu a pokračovalo proti směru hodinových ručiček. V průběhu září a října pak byla osazena nová korunní římsa ochozu s balustrádou a chrliči. Pokračovaly také práce na opravách kleneb a pilířů trojlodí, v listopadu se započalo s pracemi na kružbách oken lodi. Na sklonku roku se započalo se stavbou lešení k opravě západního průčelí a obou věží.

Po krátké zimní přestávce byla nová stavební sezóna zahájena již v únoru 1908. Nejprve se pokračovalo v opravách pilířů a kružeb oken v lodi. V březnu byla dokončena rekonstrukce chóru, sneseno zde lešení a nové postaveno v celém rozsahu trojlodí. Dokončována oprava sakristie a depozitáře, vyměněny okenní kružby a zdivo nově vyspárováno. V dubnu byla do severní stěny trojlodí osazena kopie raně gotického portálu od Štěpána Zálesáka. V průběhu jara byly dokončeny práce na kružbách oken v ochozových kaplích a stěnách lodi, zahájena oprava krucht a obou západních věží. V létě byly sneseny krovy věží, osazeny na ně nové korunní římsy s chrliči a trojúhelnými štíty; nové krovy věží pak byly dokončeny do října tohoto roku. Na sklonku roku pokračovaly práce na kruchtě, bylo zjištěno, že je ve velmi špatném stavu a že bude nutné její klenby z velké části strhnout a znovu vyzdít.

V nové stavební sezóně pokračovaly od února 1909 práce na opravě krucht, v březnu bylo konstatováno, že zdivo západního travě trojlodí s kruchtou je požárem z roku 1796 natolik zničené, že bude nutno kruchtu v podstatě zcela nově postavit. Tato práce pak byla prováděna od dubna do srpna, mezitím byly dokončovány práce na vnějším plášti obou věží, měněny zde přípory a okenní kružby. V průběhu léta byla vytrhána stará dlažba kostela a započalo se s pokládkou nové, tvořené žulovými plotnami. Firma Kryšpín z Prahy začala s osazováním figurálních vitrají v oknech chórových kaplí. Na podzim dokončena oprava západního štítu, v listopadu osazena nová kružba do kruhového západního okna střední lodi a dokončeno pokládání plynových rozvodů v kostele. Při pokládání dlažby v presbytáři byla její úroveň snížena o výšku dvou schodů.

Vzhledem k mírné zimě se v pracích v interiéru pokračovalo i na počátku roku 1910; byly dokončovány dlažby a v lodi osazovány lavice. Vzhledem k celkovému snížení úrovně dlažby v ochozu musela být snesena a nově vyzděna klenba hrobky v prostoru ochozu před sakristií. Na jaře pak byly dokončeny úpravy vnějších fasád osazením kamenných soklů, omítky v trojlodí a kamenné zábradlí čela krucht.

V květnu tohoto roku pak započala rekonstrukce gotic-



Obr. 21: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, okno v pátém poli (od západu) jižní stěny lodi. Levá strana ostění patří původnímu raně gotickému oknu, při úpravách (zřejmě na počátku 15. století) bylo okno rozšířeno východním směrem, což naznačuje asymetrický základnek. Původní kružba nahrazena v letech 1906 – 7 kopií.

kého věžového sanktuária, které bylo celé rozebráno, větší část jeho dílů nahrazena kopiemi⁷⁴⁾ a celek znovu na svém původním místě sestaven; práce na sanktuáriu se protáhly až do ledna následujícího roku. V průběhu léta pak probíhaly již jen dokončovací práce v interiérech a v srpnu byl v chóru sestaven nový neogotický oltář, zhotovený žáky kamenosochařské školy v Hořicích.

Dne 2. října 1910 byl chrám znovu slavnostně vysvěcen za účasti světícího biskupa Msgr. Františka Brusáka.

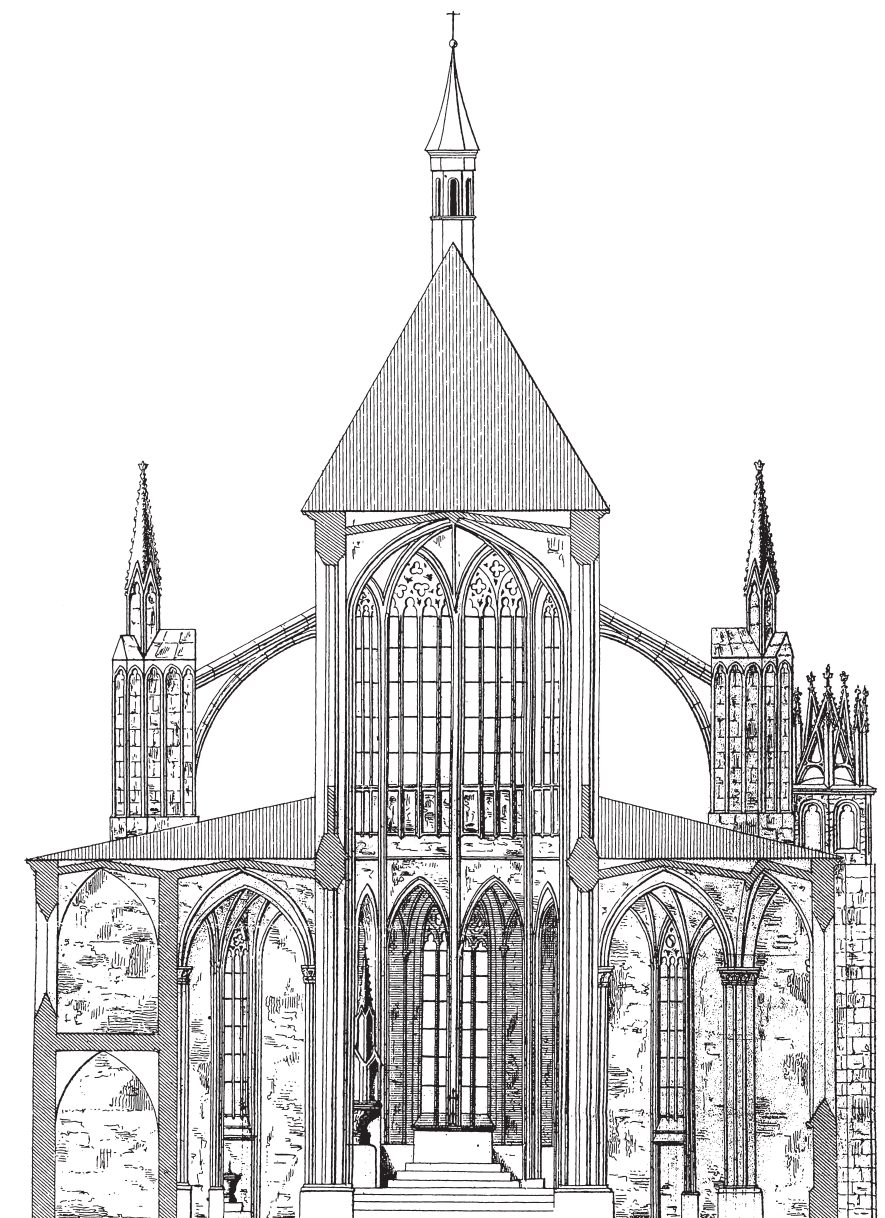
Tím byla největší rekonstrukce v dějinách chrámu dokončena. Před první světovou válkou – v roce 1912 – byla ještě provedena úprava zvonice, odstranění jejich omítek a vyspárování zdiva. Roku 1913⁷⁵⁾ následovaly obdobné úpravy přilehlých budov děkanství, školy a muzea – sneseny omítky a nově upraveny líce zdiva z lomového kamene.

Celkově tedy rozsáhlá rekonstrukce chrámu probíhala téměř 30 let, s přestávkami v letech 1881–1910. Původní projekt rekonstrukce vypracovaný Josefem Mockerm⁷⁶⁾ byl realizován pouze zčásti; do jeho smrti roku 1899 byla z finančních důvodů dokončena pouze rekonstrukce opěr-

74) Některé originální díly sanktuária byly při zpracovávání SHP nalezeny na zahradě kolínského děkanství.

75) Za tuto informaci děkuji pracovníku kolínského Oblastního archivu v Kolíně, panu Jaroslavu Pejšovi.

76) Část této plánové dokumentace je dochována v Archivu Pražského hradu, fond pozůstalosti Josefa Mockera.



Obr. 22: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, příčný řez chórem v úrovni sakristie a depozitáře, Karel Vladislav Zap, Památky archeologické, 1860. Kresba zachycuje podobu stavby před započatím větších rekonstrukčních prací v 80. letech 19. století.



Obr. 23: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, spodní část stěny vysokého chóru v úrovni ochozu. Při rekonstrukci krytby ochozu v létě 2010 bylo zjištěno, že pata vnější stěny chóru oble přechází do roviny krytby původní, níže položené; zřejmě v tomto místě vytvářela zároveň žlab, sloužící jako dešťový svod.



Obr. 24: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, detail přípory nejzápadnějšího okna severní strany vysokého chóru. Sondou do zdiva, provedenou v létě 2012, bylo potvrzeno, že se zde nachází plně provedená profilace dalšího okna, připravovaná k pokračování stavby západním směrem.

ného systému, kružeb oken ve třech kaplích ochozu a doplněna chybějící kružba jižního okna vysokého chóru. Provedena byla také replika věžové nástavby schodiště na ochoz.

Architekt Ludvík Lábler, který po Mockerově smrti zahájil roku 1904 další etapu rekonstrukce, jeho plány pozměnil a zjednodušil – nerealizoval například Mockerem navrhované zvýšení vítězného oblouku a tím pádem i východního segmentu střední klenby transeptu, čtyřdílná příčně obdélná klenební pole v místech styku bočních lodí a chóru, vnitřní schodiště do patra kruchty nebo stanové střechy na ploše vnějšího ochozu. Jinak byly Mockerem navržené práce přísně a přesně provedeny – nové střechy západních věží se štítky, nový západní štít chóru s přílehlou částí klenebního pole, střechy s vikýři a sanktusníkem, kružbová balustráda s chrličí na obvodu vnějšího ochozu, odstranění omítek z lodí a věží. Láblerovým přínosem je dvojice nových schodišť na kruchtě a do věží. Rekonstrukce byla poměrně razantní a z pohledu památkářského až necitlivá – všechny okenní kopie, interiéry byly oškrábány a očištěny od původních omítek a nátěrů. Z velké části byla přezděna kruchta, znovu podezděny základy trojlodí a nově provedeny všechny korunní římsy. Rekonstrukce se již rok před svým dokončením dočkala velmi tvrdého odsudku z pera Zdeňka Wirtha.⁷⁷⁾ Podobně přísně byla hodnocena i v pozdějších letech. Dnes bychom při obdobné rekonstrukci asi také postupovali jinak – nepřijatelné by asi

bylo odstraňování původních omítek a nátěrů, stejně jako systematické nahrazování kamenických článků kopiemi, jakož i další zásahy – na druhé straně ovšem víme, zejména po prostudování dochovaných stavebních deníků, že chrám byl skutečně ve velmi špatném stavebním stavu, způsobeném jak následky ničivého požáru roku 1796, tak celkově nekvalitním podložením stavby, že tato rekonstrukce, jakkoli rozporuplně provedená, pravděpodobně zachovala jeho podstatu budoucím generacím. Z tohoto pohledu také dnes můžeme rekonstrukci posuzovat – jako dobový projev snahy o povznesení a celkové zkrášlení velmi zchátralé památky. Tato fáze se dnes již s chrámem plně sžila a tvoří tak nedílnou součást jeho složitých stavebních dějin.

POZDĚJŠÍ OBDOBÍ

První světová válka všechny práce zastavila, a tak až ve 30. letech se přikročilo k rekonstrukci barokní kostnice.

Koncem 2. světové války chrámu opět hrozila zkáza. 15. 3. 1945 letecká puma jen těsně minula severní stěnu chóru a zničila část budovy děkanství. Tlaková vlna a střepiny těžce staticky poškodily opěrný systém chóru, zničena byla všechna okna na severní straně a některá i na jižní. Poškozena byla i střecha chóru. Okna byla ještě v téže roce provizorně zasklena a opěrný systém opraven;⁷⁸⁾ jeho důkladná oprava však byla provedena až v letech 1963–67.

V roce 1960 byla otevřena hrobka před hlavním oltářem, v rámci připravovaného archeologického průzkumu. Ten byl zahájen roku 1965, jeho závěry však bohužel nebyly nikdy publikovány a v současné době jsou nedostupné.⁷⁹⁾

Roku 1977 byly obnoveny nedokončené rekonstrukční práce na opěrném systému chóru a trvaly s přestávkami až do konce 80. let. Zatím poslední fáze oprav pak byla zahájena v roce 2000 a v jejím rámci byly zatím opraveny pláště obou západních věží, jejich střechy a znovu vybudovány jejich konstrukce pater. Práce v současné době stále pokračují; v létě 2004 započaly rekonstrukční práce na jižní stěně a oknech vysokého chóru, při nichž byly odhaleny stopy odsekaných nižších klenebních výběhů.

V současné době průzkum stavebních dějin kolínského chrámu stále pokračuje. Archeologický výzkum, který proběhl v nedávné době během rekonstrukce dlažby chrámu, odhalil mnohé zajímavé skutečnosti, zejména k podobě původního chóru. K zajímavým zjištěním došlo také při re-



Obr. 25: Kolín, chrám sv. Bartoloměje, pohled na chór od severozápadu, (foto František Krátký, před r. 1904). Unikátní fotografie zachycuje podobu chóru před započatím druhé fáze rozsáhlé rekonstrukce; opěrný systém je zde již po opravě Josefem Mockerem v letech 1881–1887. Ochoz má ještě původní korunní římsu bez balustrády, se zbytky chrličů. Západně od poslední přípoje vysokého chóru je velmi dobře zřetelné neukončené zdívo i s oblým prutem ostění dalšího okna, k němuž přiléhá provizorně působící konstrukce západního štítu chóru. (SOA Kolín).

konstrukci kamenného krytí kaplového ochozu, kde byly odhaleny stopy původních středověkých svodů. A i když se v současné době hlavní fáze rekonstrukce chrámu chýlí ke konci, lze i do budoucna předpokládat další nová zajímavá zjištění.

*Príspevek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

77) Z. Wirth, Renovace kolínského arciděkanství chrámu, in: Věstník Klubu Za starou Prahu 1, č. 10, 1910, s. 76–77.

78) Svědčí o tom i letopočet 1945 vyrytý na jednom z opěráků severní stěny vysokého chóru.

79) Archiv ARÚ ČAV byl bohužel vážně poškozen povodní v srpnu roku 2002.

DIE BAUENTWICKLUNG DER KIRCHE D. HL. BARTHOLOMAUS IN KOLÍN SEIT DEM 14. BIS 20. JAHRHUNDERT

Die Dechanatkirche des heiligen Bartholomäus in Kolín (Kr. Mittelhöhen) entstand in der Zeit der Kolonisationsgründung der Stadt, wohl in den 1250–1260er Jahren. Die frühgotische Zweiturm-Hallenkirche hatte den dreiteiligen rechteckig abgeschlossenen Chor- mit der Rekonstruktion seiner Gestalt und Bauentwicklung befasst sich gründlicher die Studie der Kollegen Beránek, Kypta, Laval und Neustupný. Ei-

ne der prinzipiellen Unterlagen stellt die historische Bauforschung der Abteilung der historischen Bauforschung der zentralen Arbeitsstätte des Nationalen Denkmalinstituts in den Jahren 2004–2007 dar.

Einige Jahre nach dem großen Stadt- und Kirchenbrand 1349 war man eine massive Renovierung und einen Umbau angegangen. Der neue, nach dem Projekt des kaiserlichen Baumeisters Peter Parler aus

Gmünd zu erbauende Chor wurde 1360 angelegt. Den späteren Nachrichten gemäß wurde der Chor 1378 eingeweiht, die Bauarbeiten setzten aber offenbar mit einer Unterbrechung infolge eines weiteren Stadtbrandes (1395) bis Jahrhundertwende fort. Aus der heutigen Hinsicht scheint es wie unbezweifelbar, dass der bestehende Parler-sche Chor nur ein Torso eines unvollendeten umfangreicheren Projekts ist, denn der Bau sollte nach Westen weitergeführt werden, und aus der frühgotischen Kirche hätte wohl nur das einzige westliche Joch mit der Doppelturmfassade bleiben sollen. Selbst ein solcher unvollendeter Bau ist freilich ein einzigartiges Bauwerk, einer der bedeutendsten Belege des Schaffens der Parlerhütte in Europa. Originell ist auch die basilikale Auffassung der Architektur, ohne Zweifel ideell an die Prager Kathedrale anknüpfend – die zeitgenössischen Werke der Parler-Hütten in deutschen Ländern sind eher in der Hallenbauweise ausgeführt (Schwäbisch Gmünd, Nürnberg – St. Sebald).

Eine merkwürdige Feststellung stellt auch das Faktum dar, dass aus den nicht genau bekannten Gründen während des Bauvorgangs das Gewölbe des hohen Chors erhöht wurde – die ursprünglichen Ausläufe aus den Diensten wurden abgehauen und die neuen um ca. 160 cm höher angesetzt.

Nach einem langen Vernachlässigen und kleineren Reparaturen oder Ergänzungen (Renovierung 1495–1497, Glockenturmbau 1504) erfolgten weitere Baueingriffe erst nach 1796, als die Kirche und Stadt von einem vernichtenden Brand betroffen worden waren. Danach hat man die Kirche eher provisorisch instandgesetzt, größere restauratorische Eingriffe kamen erst unter P. Jan Swoboda nach 1850 zustande. Er initiierte die 1878 erfolgte Gründung von „Jednota pro rekonstrukci chrámu sv. Bartoloměje“ (Verein für die Rekonstruktion der Kirche des hl. Bartholomäus). Die Rekonstruktion wurde (mit Empfehlung von Josef Hlávka) dem Architekt Josef Mocker anvertraut, der 1881–1887 ihre erste Phase vollzog – die Rekonstruktion des Chorstrebbewerks und der Treppe zur Terrasse über dem Kapellenkranz. Zwei Kapellen im Chorumgang wurden 1896–1897 restauriert. Nach dem Ableben Mockers (1899) übernahm die Rekonstruktion Architekt Ludvík Lábler, unter dessen Leitung die Hauptrekonstruktionsarbeiten 1904–1910 vollzogen wurden. Damals hatte die Kirche ihre Gestalt erreicht, die sich im Grundsatz bis heute erhielt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kolín (Kr. Mittelböhmen), Kirche d. hl. Bartholomäus. Grafische Auswertung der Bauentwicklung der Kirche d. hl. Bartholomäus in Kolín (Bearbeitung M. Patrňý auf Grund der Bauaufnahme von J. Mocker, 1881, Überzeichnung L. Chotěborská).

Abb. 2: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Steinplatte im nördlichen Chorumgang mit der Angaben zur Kirchengründung 1360 enthaltenden Inschrift (alle Fotos M. Patrňý, falls nicht anders angegeben).

Abb. 3: Prag, St. Veitsdom, Bildnis Peter Parlers von Gmünd, nördlicher Triforiumsarm, vor 1382. Die Inschrift über der Skulptur führt Peter Parler auch als den Baumeister des neuen Chors in Kolín a. d. Elbe an.

Abb. 4: Kolín, Stadtansicht 1772, Kupferstich, Ausschnitt. Die einzige bislang bekannte glaubwürdigere Stadtansicht, die die Gestalt der Kirche d. hl. Bartholomäus vor dem Brand 1796 aufnimmt. Trotz der ausdrucksvoll schematischen Auffassung (z. B. gleiche Chor- und Hallenhaushöhe) nimmt sie einige wertvolle Details auf, z. B. die spätgotischen Dächer der Türme oder den Turmwächtersteg zwischen ihnen (Privatsammlung).

Abb. 5: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Ansicht von Norden. Die den Zustand vor dem Anfang der Hauptrekonstruktionsarbeiten aufnehmende Zeichnung (Zeichnung Josef Mocker[?], in K. B. Mádl, Soupis, politický okres Kolínský [Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Königreich Böhmen, politischer Bezirk Kolín], 1897, S. 23).

Abb. 6: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Rekonstruktionsentwurf der Gestalt der Kirche im Fall der Vervollständigung des Umbaus von Peter Parler, Ansicht von Norden (nach P. Macek gezeichnet von L. Chotěborská).

Abb. 7: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Gewölbe im Chorumgang hinter dem axialen Hochchorpfiler, wohl vor 1378. System der dreiteiligen Gewölbe zeigt zum Zusammenhang mit jenem in der südlichen Vorhalle des St. Veitsdoms in Prag.

Abb. 8: Colmar (Elsass), Münster d. hl. Martin, östlicher Abschluss, Wilhelm von Marburg vor 1365.

Abb. 9: Schwäbisch Gmünd (Deutschland), Heilig-Kreuz-Münster, östlicher Abschluss, Heinrich und Johann Parler, 1351–1382.

Abb. 10: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hochchorgewölbe, vollendet wohl noch vor 1378. Das westliche Joch mit den in die Giebelmasse einlaufenden Rippen erst 1906 bei der Restaurierung ergänzt.

Abb. 11: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Wendeltreppe-Außenmantel im

südlichen Chorumgangsarm. Über das höhere Gesims springt deutlich die Masse eines der Eckquader vor – ursprünglich die Sonnenuhr.

Abb. 12: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Sonnenuhrdetail an der vorspringenden Eckquaderfläche. Der Baumeister ließ sie wohl so, dass sie als einzige der Treppenhänge direkt nach Süden gewendet ist.

Abb. 13: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Detail eines Akanthusschlusssteins im Gewölbe des nördlichen Chorumgangsarms. Parlerhütte, vor 1378.

Abb. 14: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Die „Laterne“ über der Treppe des Chorumgangsüarms mit der einzigartigen Fialenkrone. Ursprünglich Parlerhütte, 1370–1380er Jahre, in heutiger Gestalt die Kopie (offenbar sehr präzise) von Josef Mocker, 1887.

Abb. 15: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Sakramentsschrein und Teil vom Eckdienst in der St. Wenzelskapelle im südlichen Chorumgang. Parlerhütte, vor 1378. Ähnliche rechteckige Sakramentsschreine mit der bemerkenswerten vorspringenden Vorderseite befanden sich ursprünglich in allen Chorumgangskapellen sowie in der Sakristei.

Abb. 16: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, Südseite, zweites Fenster von Westen. Das Maßwerk mit wirbelnden Fischblasen in gestalt kleiner spitziger Maßwerkfenster wurde im bestimmten Maße zu einer sehr oft auch in der ausländischen Literatur publizierten „Parler-Ikone“. Parlerhütte, 1370–1380er Jahre, in heutiger Gestalt eine genaue Kopie von Ludvík Lábler, 1906.

Abb. 17: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, Südseite, erstes Fenster von Westen. Sein ursprüngliches Maßwerk hatte sich infolge Zerstörung beim Brand 1796 nicht erhalten; das bestehende wurde von Mocker 1883 anhand der Analogien mit anderen Hochchorfester-Maßwerkausfüllungen entworfen, kopiert aber keine von ihnen direkt.

Abb. 18: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, südliche Fensterwand, Dienstdetail mit Spuren nach abgemeißeltem Gewölbeauslauf, ca. 160 cm niedriger als der bestehende.

Abb. 19: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, Längsschnitt, Blick nach Norden (laut Plan von Josef Mocker, 1881). An den Diensten zwischen Fenstern die Stellen deutlicher gemacht, wo sich die abgemeißelten Ausläufe befinden (bearbeitet von L. Chotěborská).

Abb. 20: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, Längsschnitt, Blick nach Norden (laut Plan von Josef Mocker, 1881). Rot die mögliche Gestalt des Chorgewölbes mit den niedriger situierten Ausläufen eingezeichnet (bearbeitet von L. Chotěborská).

Abb. 21: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Südseite des Hallenhauses, Fenster im fünften Joch von Westen. Linke Gewändeseite gehört dem ursprünglichen frühgotischen Fenster an, bei den Umgestaltungen (wohl anfangs des 15. Jahrhunderts) das Fenster nach Osten erweitert, s. den asymmetrischen Bogenlauf. Ursprüngliches Maßwerk 1906–1907 mit einer Kopie ersetzt.

Abb. 22: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Chor, Querschnitt über die Sakristei und das Depositorium, in Karel Vladislav Zap, Památky archaeologické (Archäologische und topographische Denkmäler), 1860. Die Zeichnung nimmt den Bau vor Beginn der größeren Rekonstruktionsarbeiten in den 1880er Jahren auf.

Abb. 23: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, untere Wandpartie in der Umgangshöhe. Bei der Rekonstruktion der Überdeckung des Chorumgangs im Sommer 2010 stellte man fest, dass der Chorauswandfuß abgerundet in die Ebene der ursprünglichen, niedriger situierten Überdeckung übergeht; an dieser Stelle bildete er wohl eine Regenwasserableitungsrinne.

Abb. 24: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Hoher Chor, Nordseite, Detail vom Dienst des westlichen Fensters. Mittels einer Mauersonde im Sommer 2012 wurde die völlig ausgearbeitete Profilierung für das weitere Fenster freigelegt, bereit für die Weiterführung des Baus in der westlichen Richtung.

Abb. 25: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Ansicht des Chors von Nordwesten, Foto František Krátký vor 1904. Die unikale Fotografie nimmt die Chorgestalt vor Beginn der zweiten Phase der massiven Restaurierung auf; das Strebssystem wurde schon von Mocker 1881–1887 renoviert. Der Umgang hat noch das ursprüngliche Kranzgesims ohne Balustrade mit Resten der Wasserspeier. Westlich vom letzten Hochchordienst ist das deutliche nicht abgeschlossene Mauerwerk mit einem Rundstab des weiteren Fenstergerüsts, an den die provisorisch wirkende Westgiebelkonstruktion zugemauert ist (SOA [Staatliches Bezirksarchiv] Kolín).

Abb. 26: Kolín, Kirche d. hl. Bartholomäus, Bau des neuen Hochchorwestgiebels im Sommer 1906 (Foto František Krátký, SOA Kolín).

Abb. 27: Seite 149 aus dem vom Baumeister Rudolf Vomáčka bei der Rekonstruktion der Kirche in Jahren 1904–1911 geführten Baubuch. Die abgebildete Seite gehört der Woche 21.–27. 5. 1907 an, als das Maßwerk im zweiten westlichen Fenster an der Hochchorsüdseite mit der Kopie ersetzt wurde (s. auch Abb. 14, SOA Kolín, Foto J. Beránek).

(Übersetzung J. Noll)